

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vytváření hodnotových systémů budoucích generací

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
prof. JUDr. PhDr. Antonín Burian, CSc.

Vypracovala:
Martina Burianová

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vytváření hodnotových systémů budoucích generací“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 16. 3. 2008

.....
Martina Burianová

Poděkování

Velmi děkuji panu prof. JUDr. PhDr. Antonínu Burianovi, CSc., za velice užitečnou metodickou pomoc, kterou mi vždy ochotně poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a trpělivost, kterou mi projevili při zpracování mé bakalářské práce.

Martina Burianová

OBSAH

Úvod	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. Vymezení základních pojmů	9
1.1 Hodnota	9
1.1.1 Dílčí závěr	11
1.2 Hodnotové orientace	12
1.2.1 Definice – hodnotová orientace	12
1.2.2 Typologie hodnotových orientací	12
1.2.3 Dílčí závěr	13
1.3 Hodnoty z pohledu společenských věd	14
1.4 Socializace jako základní kámen v procesu osvojování hodnot	16
1.4.1 Socializace – celoživotní proces	16
1.4.2 Dílčí závěr	18
2. Hodnoty současné české společnosti	18
2.1 Úvod	18
2.2 Posun v hodnotách české společnosti po roce 1989	19
2.2.1 Dílčí závěr	24
2.3 Nástin hodnotových orientací současných mladých lidí	25
2.3.1 Mládež – pohled společnosti	25
2.3.2 Hodnoty nastupující generace	27
2.3.3 Dílčí závěr	32
2.4 Důsledky posunu v hodnotových systémech	34
2.4.1 Rizika hédonismu a individualismu	34
2.4.2 Dílčí závěr	35
3. Sociální instituce a skupiny zásadně ovlivňující utváření hodnot jedince	35
3.1 Rodina	35
3.1.1 Definice rodiny	35
3.1.2 Funkce rodiny	36

3.1.3 Dílčí závěr	40
3.2 Škola	40
3.2.1 Současná škola – požadavek na změnu	40
3.2.2 Dílčí závěr	43
3.3 Média	43
3.3.1 Média – fenomén dneška	43
3.3.2 Funkce médií	44
3.3.3 Důsledky vlivu médií na mladého člověka	45
3.3.4 Působení reklamy	46
3.3.5 Dílčí závěr	47
3.4 Volnočasové aktivity a vrstevnická skupina	47
3.4.1 Volnočasové aktivity	47
3.4.2 Vrstevnická skupina	49
3.4.3 Dílčí závěr	51
3.5 Náboženství a církevní organizace	51
3.5.1 Dílčí závěr	53
4. Možnosti sociálních institucí v oblasti prevence a eliminace patologických jevů jako důsledku nevhodných hodnotových orientací	53
4.1 Vliv rodiny	53
4.2 Vliv školy	55
4.3 Vliv médií	61
4.4 Vliv vrstevnických skupin	62
4.5 Vliv náboženství a církevních organizací	63

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Uvedení do problému	65
2. Vymezení cíle	65
3. Časový rámec výzkumu, místo výzkumu	66
4. Metoda sběru dat	66
5. Výběr vzorku	66
6. Analýza a interpretace dat	67
6.1 Pozorování	67

6.2 Dotazník	69
6.3 Nestandardizovaný rozhovor	73
Závěr	78
Resumé	82
Anotace	83
Seznam použité literatury	84

Úvod

Nejstarší písemná památka, zachovaná na hliněné tabulce v istanbulském muzeu, začíná těmito slovy: „Běda! Už není jak bývalo!“

John Vance Cheney

Literatura, se kterou jsem pracovala, hovoří o úpadku hodnot; za obzvlášť zřetelný považuje posun k materiální a hédonistické orientaci u mladých jedinců. Výsledky průzkumů však tuto skutečnost nepotvrzují úplně jednoznačně. Kde je tedy pravda? Skutečně dochází k úpadku hodnot, nebo si jen namlouváme, že se ocitáme v krizové situaci, a tento problém cítilo obdobně i mnoho generací před námi? A pokud je situace v oblasti hodnot nastupující generace vážná, není to jen důkazem toho, že jsme sami špatní, že jsme jako vychovatelé selhali? Najdeme v sobě tolik síly a prozíravosti, abychom tuto nepříznivou skutečnost zvrátili? Takové a mnoho dalších otázek mě napadá v souvislosti se zadanou problematikou. Pokusím se jí zhostit co možná nejpravdivěji, jak mi moje skromné odborné znalosti dovolí. Jak pravil jistý moudrý člověk: „Univerzita není o znalostech, nýbrž o pochybnostech.“

Fuchs tvrdí, že se neprávem hovoří o „krizi hodnot“, problémem je však spíše to, že je dnes nabízeno velké množství nejrůznějších hodnot, které si navzájem konkurují a snaží se prosadit. Prezentována je například nutnost poskytnout pomoc třetímu světu a zároveň dát naší ekonomice co nejlepší podmínky k zajištění jejího rozvoje, jsme nabádáni k ochraně životního prostředí a zároveň chceme cestovat, používat veškerého komfortu spojeného s bydlením, požadujeme rovný přístup ke zdravotní péči a zároveň se volá po snížení nákladů na zdravotnictví. Všechny tyto návrhy jsou prosazovány z morálních pozic a dovolávají se solidarity, osobní svobody, povinnosti pomáhat, spravedlivě se dělit. Hodnot je jak vidět dost a nabízí se problém, jak je uspořádat dle důležitosti. Pokud se nám to nepodaří, hrozí další relativizace hodnot a nadále bude na postupu čistý individualismus, stále méně solidarity, až strach z prázdna vyvolá nové autoritářství, které si vynutí morálku tvořenou souborem předpisů, o nichž se nesmí diskutovat (Fuchs 1995: 2).

Na základě toho se lze domnívat, že nemusí jít nutně o úpadek hodnot, ale o pouhou dezorientaci jedince, který má na výběr z mnoha možností, neboť v naší společnosti chybí jednotící prvek, tzv. přirozená autorita, která by udávala směr v této oblasti. Historie našeho národa příliš mnoho autorit nenabízí; vliv církevních autorit je v takto sekularizované společnosti minimální, o nízké vážnosti naší politické reprezentace není pochyb, její chování je spíše učebnicovým příkladem, jak se nechovat. Zůstávají tudíž víceméně pouze pedagogové a rodiče. Výzkumy však překvapivě ukazují, že učitelé mají u mladých lidí nižší důvěru, než bychom očekávali. Tato skutečnost je jistě k zamyšlení. Rodiče jsou na tom o poznání lépe, jejich vliv na děti je však velmi individuální. Rodičem se může stát každý z nás bez ohledu na schopnost vychovávat. Mimo to je i na rodiče samotné vyvíjen velký tlak, aby uspěli a zajistili rodiny. Tím jsou jejich výchovné možnosti značně omezené.

Celá práce by měla směřovat k odpovědi na otázku, zda jsou sociální instituce, se kterými vstupuje mladý jedinec do kontaktu v průběhu socializace, schopny ovlivňovat a usměrňovat jeho hodnotové orientace pozitivním směrem, tj. aby docházelo k předcházení patologickým jevům. Teoretická část je zpracována formou kompilace, která je prokládána mými úvahami a názory. Praktická část je empirickou statí.

Otázka zní:

Jsou sociální instituce a organizace schopné ovlivňovat hodnotové systémy mladých lidí takovým způsobem, aby eliminovaly vznik patologických jevů ve společnosti?

Teoretická část je věnována vymezení základních pojmů k této problematice, socializaci jedince, dále pojednávám o hodnotách celé naší společnosti a provádím srovnání s hodnotovým směřováním mladé generace. Všímám si zejména posunu v chápání hodnot po roce 1989. Velká část je věnována jednotlivým institucím, které mají dopad na hodnotový systém – rodina, škola, média, vrstevnické skupiny a volnočasové organizace. V závěru teoretické části se zamyslím nad možnostmi těchto institucí ovlivňovat kladně hodnotovou orientaci současného dítěte.

V praktické části se pokusím shrnout některé poznatky z praxe, kterou jsem absolvovala na dvou brněnských základních školách.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základních pojmů

Hodnota

„Hodnoty jsou jevy lidského prostředí, tvořící blaha určité sociální skupiny. Každá společnost a každá sociální skupina si vytváří vlastní hierarchii hodnot, v níž se koncentrují její základní zájmy.“ (Malý sociologický slovník 1970: 106, citováno dle Burian 1978: 11)

„Materiální a nemateriální objekty vstupují do referenčního systému lidí v závislosti na historických i sociálně ekonomických podmínkách společnosti a na začlenění jedince do její struktury.“ (Burian 1978: 12)

„Hodnota – obecný pojem pro všechno, čeho si ceníme nebo vážíme jako takového, ne jako prostředku k něčemu jinému. To, co je vzácné, čemu se člověk věnuje, za čím je ochoten jít, něco obětovat.“ (Encyklopedie Diderot 1999: 196)

„Pojem hodnota je vždy spojen s postižením významu objektu..., který jedinec nebo skupina tomuto objektu přikládá. Jde o významy podstatné, vyjadřující obsah a váhu daného objektu v očích toho, kdo jej hodnotí. Hodnota je přijatelné sdělení o důležitosti něčoho či něčeho.“ (Prudký 2004: 8)

„Hodnoty jsou abstraktní skutečnosti, které se nám nabízejí, abychom si je zvolili, vycházejí z proměnlivého koeficientu žádoucnosti. Hodnoty jsou svázány s pohledem na svět a člověka, jak se vyvíjel v průběhu času konfrontací s těžkostmi a nadějemi sociální zkušenosti.“ (Fuchs 2003: 53)

J. Světlý v práci „Hodnoty a hodnocení“ ukazuje, že se vytvořila čtyři základní pojetí chápání hodnot:

- **objektivistické pojetí** – které chápe hodnoty jako kvality věcí, jež se navenek projevují v souhrnu vlastností těchto věcí. Hodnoty pak mohou existovat i bez člověka a jejich existence je dána vztahem k jiným věcem a jevům.
- **subjektivistické pojetí** – za hodnoty naopak považuje vůli posuzujícího subjektu, jeho evaluaci. Bez člověka tedy nemohou hodnoty existovat.
- **relacionistické pojetí** – toto pojetí řeší výše uvedený rozpor, podstatu hodnoty chápe ve vztahu mezi kvalitami objektu i kvalitami subjektu, jeho hodnotící činnosti.
- **instrumentalistické pojetí** – využívá skutečnosti, že hodnotou se mohou stát pro člověka určité věci nebo vztahy pouze v případě, uspokojí-li nějakou jeho potřebu. (Horák 1997: 15)

Z výše uvedeného vyplývá, že pohledů na hodnoty a jejich definic můžeme najít velké množství. Tím je založen můj předpoklad, že zvládnout tuto problematiku nemusí být snadné. Můžeme se bavit o hodnotách osobních, společenských i globálních, ekonomických, sociálně politických (spravedlnost, nespravedlnost), morálních (dobro, zlo), estetických, biologických (zdraví), náboženských, dnes velmi diskutovaných hodnot západních a východních civilizací.

Dále lze na hodnoty nahlížet i z jiného úhlu, např.:

- **související se zajištěním** (zdraví, strava),
  - **související s rozvojem** (seberealizace),
  - jiné dělení hodnot je na:
    - **instrumentální** (které mají přímý vliv na způsoby našeho chování),
    - **terminální** (spočívající v systematizování našich cílů),
  - a také známé dělení dle V. Frankla:
    - **tvůrčí** (související zejména s prací),
    - **zážitkové** (patří k prožívání),
    - **postojové** (uplatňující se zejména ve vztahu k těžkým osobním situacím).
- (Kohoutek 2004: 42, 44)

1.1.1 Dílčí závěr

Pokud se tedy pokusíme o jisté zjednodušení:

- hodnoty jsou historicky proměnlivé,
- jsou výrazem sociálně podmíněných potřeb,
- jsou něčím, o co je třeba usilovat,
- jsou podmíněny výchovou, kulturou, ve které žijeme,
- vznikají v průběhu socializace, sociálním učením v sociálních interakcích,
- dle mého názoru bez člověka a jeho hodnocení nemohou existovat.

Je zřejmé, že toto množství nabízených hodnot bude vyvolávat neustále otázky i konflikty, protože co je dobré pro jednoho, nemusí být dobré pro druhého. Můžeme říct, že bychom měli hledat to, co je dobré pro všechny (což je fikce), nebo alespoň to, co se tomuto ideálu dokáže přiblížit. Je to však možné? Existuje obecně vůle hledat něco takového? Je třeba komunikovat, naslouchat, hledat cestu k jiným, být tolerantní. To jsou známá slova, ale prozatím prázdná. Nemusíme chodit daleko, viz naše vzájemné vztahy s Romy.

Tyto rozpory se snaží řešit hodnotový pluralismus. Tímto pojmem označujeme moderní pokusy vyrovnat se s nesouladem v hodnocení významných společenských otázek. Hodnotový pluralismus nachází meze pro hledání kompromisů. Netvrdí tedy, že by všechna hodnocení byla stejně dobrá (či špatná), ale předpokládá, že i druzí ve svých jednáních hledají nějaké dobro, případně že jim při tom (jak říká Sokrates) chybí správné poznání. Zvláště významný se jeví v případě, kdy hodnotící skupiny jsou odlišné kulturně a etnicky, a neshody v hodnocení tedy mohou vyvolávat xenofobní postoje a napětí. (www.encyklopedia.seznam.cz)

Proto bychom se měli jako vychovatelé a pedagogové neustále snažit (záměrně užívám toto slovo, protože výsledek není nikdy jistý) ovlivňovat naše děti, jejich osobní hodnotovou orientaci, aby dokázaly jednak uvažovat kriticky (nenechaly se manipulovat médii ani nikým jiným) a zároveň lidsky. Bylo by samozřejmě naivní myslet si, že naše potomky odkloníme od hodnot materiálních a budeme je směřovat k čistě duchovním a nadosobním kvalitám. O materiální hodnoty člověk usiloval odjakživa a současná

západní společnost je nabízí širokému okruhu lidí víc než kterákoli jiná společnost v historii, tudíž je logické, že je chceme i my a naše děti. Jde spíš o to, abychom naše děti učili „pohledět za zed' svého vyhrátého pokoje“, aby získaly schopnost vnímat i druhé a jejich potřeby.

1.2 Hodnotové orientace

1.2.1 Definice – hodnotová orientace

Hodnotovou orientací rozumíme více či méně stabilní systém hodnot, který reguluje naše jednání. Na jeho základě volíme cíle a prostředky k dosažení těchto hodnot. Je to systém přijatý jedincem, sociální skupinou nebo společností, který odráží naši životní zkušenost, umožňuje rozlišovat podstatné od nepodstatného, významné od nedůležitého. Kvalita osobní orientace jedince závisí na řadě faktorů, na osobnosti a věku jedince, na stupni adaptace vůči sociálnímu prostředí, na dané kultuře. (www.encyklopedia.seznam.cz) Částečně si ji člověk vytváří sám, částečně na základě již existujících hodnot sociálních skupin a jednotlivců, se kterými přichází do styku a na jejichž činnosti se podílí. (Horák 1997: 20)

1.2.2 Typologie hodnotových orientací

Pro lepší orientaci uvedu nejznámější typologie hodnotových orientací.

Edvard Spranger (1882–1963) rozdělil jednotlivce do následujících skupin:

- **typ teoretický** – jeho cílem je hledání pravdy, hodnotou je **poznání**,
- **typ ekonomický** – jeho cílem je sebezáchova, hodnotou je **užitečnost**,
- **typ estetický** – jeho cílem je hledání harmonie, hodnotou je **krása**,
- **typ sociální** – jeho cílem je konání dobra, hodnotou je **láska**,
- **typ politický** – jeho cílem je ovládnutí druhých, hodnotou je **moc**,
- **typ náboženský** – jeho cílem je sebezpřesah, hodnotou je **jednota s Bohem**.

Josef Stefanovič se zaměřil na osoby v aktivním věku a uvádí u nich tuto hodnotovou orientaci:

- rodina,
- vzdělání,
- společenská práce,
- práce v zaměstnání,
- výdělek,
- ostatní.

Dále C. Morris hovoří o tzv. „cestách životem“:

Dionýská cesta – jedinci jde o splnění přítomných přání a tužeb,

Prométheovská cesta – jedinci jde o ovládnutí světa,

Buddhistická cesta – jedinci jde o umění ovládnutí sebe sama. (Kohoutek 2004: 43)

Můžeme samozřejmě diskutovat, zda lze jedince začlenit do takto úzkých „škatulek“. Předpokládám, že autorům jde o určité zjednodušení pro snadnější přehled v problematice. Není pochyb o tom, že naše orientace se např. mění časem a zráním, v každé životní etapě je pro nás významnější jiná hodnota. Patnáctiletý mladý muž si zřejmě bude více cenit vzdělání a volného času než rodinného života, pokud se zeptáme třicetileté bezdětné ženy, orientace na rodinný život bude převažující.

1.2.3 Dílčí závěr

K čemu tedy hodnotová orientace jedinci slouží? Díky ní se zaměřuje na cíle životně důležité. Usilování o tyto cíle poskytuje člověku ubezpečení, že život má smysl. (Helus 2004: 122)

Vzhledem k tomu, že jejím obsahem jsou také morální přesvědčení člověka a jeho oddanost určitým zásadám, stává se ovlivňování hodnotové orientace jedince, obzvláště mladého, důležitým předmětem výchovy. Jde o tzv. **axiologizaci** osobnosti. (Kohoutek 2004: 43) Kvalita hodnotové orientace jedince je zásadní věcí, důležitou pro pozitivní směřování celé společnosti.

Vliv hodnotového systému na jednání však nelze přeceňovat. Každá hodnota je v hodnotovém systému jedince modifikována pozicí ostatních hodnot. Vliv hodnotového systému je ovlivňován dalšími složkami osobnosti a společenskými podmínkami. Pokud tedy chceme realizovat určitou hodnotu, musíme mít i potřebné dovednosti, schopnosti a kompetence. Dalším faktem hodným pozornosti je i to, že s poklesem významu ideologií a společensko-politických systémů se vyskytuje častěji jednání účelově racionální, které může být v rozporu s interiorizovaným systémem hodnot. (Sak 2004: 10)

1.3 Hodnoty z pohledu společenských věd

Pokud se budeme chtít podívat na hodnoty z pohledu společenských věd, musíme se nutně vrátit k filozofii. Již v 6. a 5. století před naším letopočtem se filozofie zabývala hodnotami v rámci polemik o nejvyšším dobru. Řekové té doby neměli zvláštní termín pro hodnoty, užívali pojmy „axia“ (hodnota, důstojný), „ethos“ (zvyk, obyčej) anebo „time“ (hodnocení, ctění). V teoriích hodnot proto najdeme nejčastěji pojmy axiologie a timologie označující obor, který se zabývá definováním, systémem a hierarchizací hodnot, jejich vztahy ke společnosti a struktuře osobnosti.

Nelze opomenout ani etiku (filozofickou disciplínu vysvětlující fenomén mravnosti, zejména lidského chování v souladu s mravními kategoriemi dobra, závaznosti, odpovědnosti a trestu), ta se však zabývá otázkami morálky, zatímco pojmy timologie a axiologie jsou určeny pro označení obecné teorie hodnot. Mezi nejvýznamnější axiologická učení lze zařadit učení Platóna, Aristotela, sv. Augustina, Akvinského, Spinozy, Kanta, Shopenhauera, Nietzscheho a Russela.

První známky uceleného zkoumání hodnot se objevují na přelomu 19. a 20. století v pracích **Franze Bretana** (1838–1917) a **Hermann Lotze** (1817–1881), který se první vyslovil pro exaktní zkoumání hodnot. (Cakirpaloglu 2004: 15, 16, 316)

Další disciplíny, které se rozvíjely později (např. psychologie a sociologie), se otázkou hodnot začaly logicky zabývat také.

Podívejme se blíže na hodnoty z pohledu psychologického. Psychologie považuje hodnoty společně s postoji, ideály, potřebami, zájmy a emocemi za významný motiv (pohnutku) lidského chování. Tyto motivační dispozice osobnost aktivizují a usměrňují její chování. Hovoříme o dynamice osobnosti, která je úzce spjata s aktivačně motivačními vlastnostmi, jež vytváří zaměřenost osobnosti. (Vízdal 2005: 7, 8)

Psychologická axiologie pojednává o dvou vzájemně propojených pojmech **hodnota a hodnocení**. Hodnota představuje psychickou kategorii, významnou pro individuální, sociální a historickou realizaci člověka. Představuje přesvědčení o dobrém i špatném, prospěšném nebo nežádoucím. Tato přesvědčení pak regulují individuální nebo skupinovou aktivitu. Hodnocení je psychický proces, v němž je vztah mezi subjektem a objektem regulován kvalitou a intenzitou stávající hodnoty. (Cakirpaloglu 2004: 344)

Sociologie se dívá na hodnoty jako na součást kultury, která je z hlediska této vědy chápána jako soubor výtvorů lidské činnosti, souhrn hodnot i uznávaných způsobů jednání, přijatých v určité pospolitosti a předávaných dalším pokolením. Vyznávané hodnoty slouží jako kritérium pro hodnocení jednání druhých a jako základ posouzení míry společenské prospěšnosti jedince ve skupině. (Sekot 2004: 23,24) **Hodnoty nabízené skupinou jsou důležitým faktorem pro identifikaci této skupiny jejími členy.** Každý se potřebuje připojit k nějaké skupině, aby mohl existovat a zároveň byl chráněn a identifikován ostatními. (Fuchs 2003: 1995)

1.4 Socializace jako základní kámen v procesu osvojování hodnot

1.4.1 Socializace – celoživotní proces

„Když se Ginsburg snažila své nové svěřence učit, zjistila, že jen jedno nebo dvě děti jsou schopny se něco naučit – ty, se kterými jejich matka udržovala nějaký kontakt.

„Podívej se,“ ukazovala jsem Stasikovi nakreslený domek, „co je to?“

„Barák,“ poměrně zřetelně odpověděl chlapec. ... Pak jsem udělala kolem domku idylický, obyčejný plot.

„A co je tohle?“

„Zóna! Zóna! Radostně volala Věrka a tleskala ručkama.“

Tato ukázka z knihy Gulag od A. Applebaumové ukazuje, jak děti vězeňkyň, které žily víceméně bez matky, nebyly schopné vstřebávat nové poznatky, domluvit se a zároveň chápat tábor jako jedinou životní realitu. Vidíme, jak mimořádný význam má pro dítě kontakt s rodičem a zároveň jak prostředí jedince ovlivňuje již od útlého dětství.

Člověk přichází na svět jako biologická jednotka INDIVIDUUM, relativně izolovaná od svého sociálního prostředí, která se procesem socializace stává OSOBNOSTÍ. (Vízdal 2005: 5) Socializací rozumíme **celoživotní proces zespolečňování, vrůstání jedince do společnosti**, v jehož průběhu si člověk osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti. Lze ji chápat jako sociální interakční proces, který se uskutečňuje jednak sociálním učením, ale i nátlakem. (Poláčková in Kraus 2001: 54)

První fází a také základem další úspěšné socializace je tzv. **primární socializace**, která probíhá většinou v rodině. Základní interakcí je zde vztah matka – dítě, který vytváří základ osobnosti jedince, tzv. **bazální osobnost**. Jejímí rysy jsou:

jistota – nejistota (úzkostnost), otevřenost – uzavřenost vůči okolí. (Vízdal 2005: 5)

Dále se socializace nejčastěji odehrává ve škole, ve skupině vrstevníků, prostřednictvím médií a v zaměstnání.

Sociální vlivy působící na jedince:

- druzí lidé – jako jedinci, s nimiž se člověk ztotožňuje, srovnává,
- sociální skupiny – do nichž náleží a zaujímá v nich určité postavení,
- společenské, hospodářské, politické a kulturní poměry,
- zvyklosti a pravidla.

Jedinec je v průběhu socializace vybavován určitými charakteristikami:

- obecně lidskými,
- sociokulturně specifickými, které odpovídají společenství, kde člověk žije,
- individuálně jedinečnými, které vyjadřují jeho svébytnost.

(Helus 2004)

Cílem socializace je:

- uvést člověka do příslušného kulturního prostředí a naučit ho orientovat se v něm,
- vytvořit osobnost, která se dobrovolně chová tak, jako by byla pod stálou kontrolou.

Teorií socializace známe několik. Mezi nejvýznamnější patří výklad S. Freuda, J. Piageta, E. Eriksona, G. H. Meada a dalších, kteří stanovili několik stupňů psychosexuálního, kognitivního a sociálního rozvoje dítěte. Jiří Pelikán hovoří ve své knize „Hledání těžiště výchovy“ o jednom rozporu v těchto teoriích, na který upozornil H. Gardner. V období mezi druhým a pátým rokem života dítěte dochází k velmi výrazným změnám zejména v intelektu. Jedna skupina teorií (S. Freud, J. Piaget nebo E. Erikson) tvrdí, že dítě je v tomto období uzavřeno ve svém pojetí světa, a i když o sobě již něco ví, jeho názory jsou omezeny sebestředností. Dítě chce potvrdit svoji existenci, sílu, hledá své místo a vymezuje se. Druhá skupina teorií (G. H. Mead, Ch. Cooley, A. Lurija, L. Vygotskij) vychází z opačného předpokladu, že dítě poznává sebe sama tím, že se seznamuje s druhými lidmi. Současně vnímá jejich názory na sebe sama. H. Gardner považuje za částečně pravdivé oba tyto přístupy.

Zajímavým pojmem je i tzv. **zpětná socializace**, kdy ti, kteří socializují druhé, jsou jimi zpětně socializováni. V dnešní rychle se měnící společnosti děti běžně ovlivňují své rodiče ve formách trávení volného času, stravovacích návycích a spotřebních vzorech, využívání komunikačních technologií.

V práci ze sociální pedagogiky nelze opomenout také **resocializaci**, kdy se snažíme jedince zbavit původních nežádoucích vzorů chování a přejímání nových vzorů v kontextu zásadního životního přelomu. (Sekot 2004: 28)

1.4.2 Dílčí závěr

Jedinec procházející životem tedy získává velké množství osobních prožitků. Tato zkušenost má určitý emocionální náboj a je základem budování hodnotového systému jednotlivce. Ne tedy pouhé poznání, ale poznání s emocionálním nábojem se stává smysluplným motivem vedoucím ke zdokonalování osobnosti. To, jestli dítě nastoupí cestu pozitivního hodnotového zdokonalování, nebo pouhého sociálního přizpůsobování, je důležitým okamžikem ve výchově osobnosti dítěte. (www.rvp.cz)

2. Hodnoty současné české společnosti

2.1 Úvod

Individualista je součást masy, přeinformovaný, a přesto dezorientovaný, se všemi propojený, a přitom osamělý. Odpověď na tuto hádanku asi známe. Mohli bychom to být my. Hovoří se o odklonu od tradičních hodnot. Proč tedy nejsme soudržní a v krizi je i tak významná instituce, jako je např. manželství? Kde se vzal individualismus? V počátku této práce jsem uváděla, že hodnoty jsou historicky proměnlivé. V dávných dobách byl jedinec vyloučený ze společnosti v podstatě odsouzen k smrti. Život byl neobyčejně těžký a lidé na sobě byli přímo existenčně závislí. Současná situace je naprosto odlišná. Lidé v naší společnosti žijí v dostatku, mají přístup ke vzdělání, změnily se i druhy hrozeb, které člověka mohou potkat. Proč tedy individualismus, ale zároveň i masovost, „stádnost“? Protože je možný. Proč nastává krize manželství? Například i proto, že ženy se vzdělávají a nejsou na mužích ekonomicky závislé. Na první pohled se může zdát, že se ve své podstatě nic neděje. Člověk pouze postoupil dál ve svém vývoji a přizpůsobil mu i své hodnoty. Ale člověk takto nebyl stvořen, má potřebu sounáležitosti. Nedostatek citových a společenských

vazeb ho může dostat do vážných psychických problémů. To je hrozba pro jedince. Celospolečenská hrozba zase tkví v tom, že je nás stále víc s různými potřebami a zájmy, a schopnost domluvit se a navzájem se tolerovat se nakonec stane existenční nezbytností zase pro celek.

2.2 Posun v hodnotách české společnosti po roce 1989

Polistopadové období bylo charakterizováno mimořádnou dynamikou. Společenské změny byly překotné a mísily se v nich prvky nové ideologie, mýty, polopravdy, propaganda, teze a vize ku prospěchu skupinových zájmů, sloužící manipulaci veřejnosti. Došlo ke změnám hodnot ceněných a prosazovaných společností, k výraznému rozšíření prostoru pro svobodnou volbu v jakékoli oblasti. Stěžejní trendy proměn způsobu života lze shrnout následovně:

- **Přechod od uniformity k pluralitě**, značné rozšíření jak možnosti volby (různé varianty způsobu života), tak svobody volby samotné (demokratizací společnosti).
- **Odlišení způsobu života jednotlivců a skupin** vyplývající z probíhající diferenciaci objektivních podmínek. Například starší a částečně střední generace je méně ochotná měnit své zvyklosti (často k tomu nemá ani sociální a individuální předpoklady). Mladá generace je naproti tomu mobilnější, náchylnější k přijímání vzorů dříve neobvyklých.
- Významný **nárůst významu a síly ekonomických a sociálně ekonomických kritérií** diferenciaci způsobu života. (Tuček 2003: 169)

Podívejme se nyní na výzkumy v této oblasti, data, která byla získána z výzkumů Evropských hodnot v letech 1991 až 1999:

Pořád je jednoznačné, že na hodnotovém žebříčku je nejvýše **rodina**. Větší odstup má hodnota **práce** a **nejbližšího sociálního okolí**. Rodinu považuje za velmi důležitou více než 80 % populace, zatímco práci a zakotvení v přátelských vztazích jen něco kolem 50 %. Hodnota **volného času** je rovněž vysoká. Za velmi důležitou ji ale považuje již jen asi třetina populace, za důležitou však skoro stejný podíl jako hodnotu práce. Poslední dvě hodnoty stojí na tomto žebříčku z velkým odstupem: politika (jen 3 % lidí ji hodnotí pro svůj život jako důležitou) a náboženství, které považuje za důležité 6 % lidí.

Nyní si uvedme určité **celkové tendence** (orientace) dospělé populace v roce **2002**:

- populace jasně dává přednost rovnostářským tendencím (76 % populace souhlasí z výrokem, že rozdíly v příjmech by se měly zmenšit);
- dále platí, že společnost výrazně odmítá cizince;
- zřetelně vyšší orientace na pomoc státu;
- převažující část populace tvrdí, že je lepší žít v klidu, nevybočovat;
- paradoxně k tomu občané dávají ve větší míře přednost svobodě před jistotou a blahobytem.

Také se ukázalo, že existuje několik **indikátorů**, které působí na všechny sledované hodnotové orientace:

- s rostoucím vzděláním dochází k odklonu od konformních, rovnostářských, xenofobních a konzumních hodnotových orientací;
- totéž platí o příjmu: to znamená, že mezi konzumní orientací a výší příjmu není přímá úměra;
- stejným směrem působí i růst zájmu o politiku;
- dá se říct, že obdobný vztah je i k určitému vybavení domácnosti: domácnost s PC, napojením na internet a myčkou je symbolickým vyjádřením otevřenějších, liberálnějších a nonkonformních hodnotových orientací;
- potvrdil se také vztah mezi věkem a sledovanými orientacemi: s rostoucím věkem klesá souhlas se zaměřením na konformitu, etatismus, xenofobii, rovnostářské a konzumní orientace. Tedy – mladší věkové kategorie tyto hodnoty spíše vyznávají;
- dále je určující též velikost aglomerace, celková životní spokojenost a zdravotní stav. (Prudký in Frič 2003: 133, 139–141)

Jako poslední jsou tu novější údaje (**2005**) z pravidelných šetření Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR. Respondenti byli požádáni, aby předložené hodnoty seřadili do pořadí podle důležitosti. Vidíme zde dva významné faktory ovlivňující naše postoje (neboť, jak autor v úvodu naznačil, hodnoty nelze měřit, můžeme měřit určitý postoj člověka). Jednak je to **pohlaví**, a samozřejmě **věk**. Tento výzkum je přínosný také tím, že uvádí vývoj těchto postojů od roku 1990 do roku 2004

(tzn. téměř od revoluce po dnešek) na reprezentativním vzorku obyvatel starších patnácti let.

Faktor pohlaví:

Hodnoty významné pro muže:

1. trvalý partnerský vztah
2. úspěchy v zaměstnání
3. mít děti

Hodnoty významné pro ženy:

1. mít děti
2. trvalý partnerský vztah
3. úspěchy v zaměstnání

Všichni dotázaní:

1. trvalý partnerský vztah
2. mít děti
3. pracovní úspěchy
4. manželství
5. vysoké vzdělání
6. záliby a společenský život

Faktor věku:

Pro české ženy i muže platí, že s přibývajícím věkem klesá význam, který lidé připisují úspěchům v zaměstnání. Například muži ve věkové kategorii 15 až 19 let umístili úspěchy v práci nejčastěji na první místo, muži ve věku 20 až 24 let na místo druhé (za stálý partnerský vztah) a význam této položky nadále klesá. Podobný pokles nalezneme i u žen.

Opačný vývoj lze sledovat u položky „vdát se, oženit se“, která s přibývajícím věkem naopak roste. Také u touhy mít potomka můžeme sledovat diferenciaci v závislosti na pohlaví a věku dotazovaných. U žen starších 30 let se „mít dítě“ dostává na místo prvé a tuto pozici drží i u starších žen. Muži obecně přiřkládají této položce menší význam, ale kolem 45. roku věku význam položky „mít děti“ významně roste a dostává se před zaměstnání.

Následně si povšimneme **posunu v hodnotách od roku 1990 až do roku 2004**: Údaje jsou uváděny v procentech. Respondentům byly předkládány hodnotově zabarvené výroky, které posuzovali na čtyřbodové škále (velmi důležité, spíše důležité, spíše nedůležité, zcela nedůležité).

První zkoumanou oblastí byl **soukromý život**. Položky, které byly respondentům předkládány, dosahují ze všech sledovaných faktorů nejvyššího skóre, a co se týče významu soukromého života, je vidět, že těmito hodnotami žádné politické změny otřást nedokázaly.

Tabulka č.1

1 – soukromý život	1990	1994	1999	2004
žít ve spokojené rodině	97	98	97	95
žít zdravě, starat se o zdraví	96	93	94	94
žít ve zdravém prostředí	98	96	95	95
pomáhat rodině, přátelům	96	96	97	96
mít přátele, se kterými si rozumím	96	96	95	96
žít podle svého přesvědčení	94	94	94	93
žít v hezkém prostředí	97	96	94	94
pomáhat těm, kteří to potřebují	86	79	77	85

Další okruhem je oblast nazvaná autorem „**požitkářský život**“, tzn. hodnoty charakterizující příjemně prožitý život, život v blahobytu. Zde nepanuje ani zdaleka taková shoda jako v oblasti „soukromý život“ a hodnoty u jednotlivých položek vykazují nárůst.

Tabulka č.2

2 – požitkářský život	1990	1994	1999	2004
žít příjemně, užívat si	67	69	71	79
mít hezké věci, které každý nemá	38	39	33	36
mít dobré známosti	73	68	66	79
žít zajímavý, vzrušující život	54	52	53	59
mít čas hlavně na své koníčky	67	69	70	75
vydělávat hodně peněz	80	74	65	86
být oblíbený mezi lidmi	82	82	78	84
dosáhnout významného postavení	36	35	33	50

Třetí zkoumanou oblastí jsou hodnoty týkající se **pracovního života, které mají vazbu především na vedoucí postavení v zaměstnání**, a zároveň hodnoty spojené s touhou po informacích. Výzkum ukázal, že tento druh hodnot má význam pro třetinu

populace. Důležitost těchto položek v čase zaznamenala nárůst, zároveň však poklesla touha být informován o dění u nás i ve světě.

Tabulka č.3

3 – podnikatelsko-manaž. život	1990	1994	1999	2004
mít práci umožňující řídit jiné	30	29	26	34
mít práci umožňující zkoušet nové věci	58	51	50	67
mít všestranné vědomosti a přehled	71	66	70	75
mít vlastní firmu	28	29	31	36
být dobře informován o dění	81	65	71	78
dosáhnout postavení ve společnosti	36	35	33	50
podávat perfektní výkon	79	70	71	78

Čtvrtou kategorií byly výroky týkající se **veřejného života** (občanská aktivita, politický život, ochrana prostředí). V porovnání s rokem 1990 zůstal význam těchto položek prakticky stejný. Pokles zaznamenala položka „pomáhat rozvoji demokracie ve společnosti“, nárůst byl zaznamenán u aktivní účasti na zlepšování života v místě bydliště a u ochrany životního prostředí.

Tabulka č. 4

4 – veřejný život	1990	1994	1999	2004
prosazovat politiku mé strany	31	32	22	31
pomáhat rozvoji demokracie	69	51	54	66
zlepšovat život v místě bydliště	70	55	53	74
podílet se na ochraně přírody	-	61	59	70

Pátou skupinou otázek jsou ty, které se opět týkají pracovního života, tentokrát však bez vazby na vedoucí postavení. Význam těchto položek nijak výrazně nekolísá – výjimku představují položky „vydělat hodně peněz“ a „mít práci a nebrat podporu“, jež se lidem jeví jako důležitější než v roce 1990.

Tabulka č.5

5 – zaměstnanecký život	1990	1994	1999	2004
mít práci, která mě baví	88	81	82	89
mít práci, nebrat podporu	59	46	56	67
mít smysluplnou práci	90	81	79	89
vydělat hodně peněz	80	74	65	86
pracovat v dobrém kolektivu	86	77	79	87

Poslední sledovaná skupina je specifická. Je pojmenována „**náboženský život**“. Tyto položky hodnotí jako podstatné necelá třetina Čechů. Život podle náboženských zásad byl nejméně oceňovanou položkou ze všech celkově nabízených. Údaje jsou mírně zkresleny daty z roku 1990, kdy odpovídali i více nábožensky orientovaní obyvatelé Slovenska. Položka „pomáhat těm, kdo to potřebují“ je vysoce hodnocena, ovšem otázka je, zda jsou lidé schopní takovou pomoc i realizovat.

Tabulka č.6

6 – náboženský život	1990	1994	1999	2004
žít podle náboženských zásad	37	28	29	31
pomáhat potřebným	86	79	77	85

2.2.1 Dílčí závěr

Na první pohled se může zdát, že věnuji, s ohledem na téma práce, příliš mnoho prostoru hodnotám celé naší společnosti. Ale je nutné si uvědomit, že dospělí jsou nositelé těchto hodnot, předávají je dál. Velmi zjednodušeně by se dalo říct, že naše děti budou zejména tím, co z nich my, dospělí, uděláme, jaké hodnoty jim předáme. Jaké závěry lze tedy vyvodit z předchozí kapitoly:

- Hodnoty významně korelují se dvěma faktory, a těmi jsou **věk a pohlaví**.
- S rostoucím vzděláním dochází k odklonu od konformních, rovnostářských, xenofobních a konzumních hodnotových orientací, vyšší je i zájem o politiku. Z toho můžeme usoudit, že **vzdělávání je jednou z cest, jak posílit pozitivní hodnotové směřování**.
- Hodnoty v oblasti soukromého života jsou nejstabilnější.
- Zároveň se v celospolečenské rovině potvrdil i nárůst významu hédonistických hodnot.
- Hodnoty spojené s povoláním vykazují také pozvolný nárůst (zejména se zvýšila důležitost kategorie „dosáhnout vysokého postavení ve společnosti“).

- Hodnoty spojené s veřejným životem jsou dlouhodobě nízké, vyšší údaj můžeme nalézt u zájmu o ochranu přírody.
- Velmi nízké postavení vykazují hodnoty spojené s náboženským životem.

2.3 Nástin hodnotových orientací současných mladých lidí

2.3.1 Mládež - pohled společnosti

O mládeži existuje mnoho mýtů. Od dob Aristotela si každá generace stěžuje na chování mládeže a v porovnání se svým mládím vidí její zkaženost. Mládež zase vnímá starší generaci jako konzervativní. Mladí lidé jsou nejsenzitivnější skupinou, nejcitlivěji reagují na měnící se podmínky. Proto je nutně současná mladá generace jiná než mládež 80. let, ale i jiná, než jsme si přáli v roce 1989. Neustále stojí před volbou. Volí mezi drogami a normálním životem, rozhoduje se mezi hédonismem a rodičovstvím, mezi autentickým a konzumním životem, stojí také před výzvou evropanství. (Sak 2004: 7, 8) Mimo to je vystavena velkému tlaku médií. Musíme přiznat, že právě tyto možnosti dělají život mladého člověka složitějším, zároveň je ale také daleko těžší pozice vychovatele.

Pro dospívající v moderní společnosti je charakteristické tzv. **adolescenční moratorium** (*odklad, pozastavení*). Jde o stadium jakési vývojové latence, které umožňuje mladému člověku pozdržet se v mládí, aby mohl experimentovat s novými rolemi, zkušenostmi a pocity, než definitivně vstoupí do světa dospělých. Tento jev může vypadat jako nechť přijmout odpovědnost, ale nelze na něj nahlížet pouze negativně. Může mladému člověku i pomoci při hledání životních hodnot a cesty. Někdy se hovoří o tzv. **postadolescenci**. B. Kraus konkretizuje věkovou hranici pro postadolescenci na 20–30 let. Fázi chápe jako obrannou reakci mladých lidí při stále obtížnějším chápání současného složitého světa. (*Podle mého názoru je tento jev možný jen ve společnosti na určitém stupni vývoje a myslím si, že ani u nás nemají všechny děti šanci užívat si „luxusu postadolescentního hledání a experimentování“ – pozn. autorky*).

Psycholožka J. Gjuričová uvádí různé přístupy společnosti (pedagogů, rodičů a dospělých vůbec) k adolescenci a popsala několik modelů:

- Adolescence jako „**nemoc**“ – je chápána jako velmi rizikové období. Mladí lidé jsou přecitlivější. Dívky např. trpí poruchami příjmu potravy, chlapci poruchami chování. Berou drogy a jinak se poškozují. Rodiče zastávající toto pojetí jsou ve střehu. Mají pocit, že musí kolem svých potomků chodit opatrně, aby je nepoškodili. Myslí si, že všechno dělají špatně, ve skutečnosti před sebou mají pouze přirozeně se vyvíjející dítě.
- Adolescence jako „**zlatý věk**“ – mládí je prezentováno jako báječná doba, kdy si člověk má užívat. Rodiče děti podporují a dívají se na ně s nostalgií. Obvykle takto pojímají dospívání i *média a reklamy*.
- Adolescence jako „**životní styl**“ – adolescence se stává celoživotním programem. Dospělí napodobují dospívající v oblékání i hodnotách. Hovoří se o „kultu nezralosti“ (*k velké radosti obchodníků, nezralý člověk je lépe ovlivnitelný a koupí vše co mu nabídnete – pozn. autorky*).
- Adolescence jako období práva „**na hledání sebe sama**“ – zastánci tohoto postoje tvrdí, že dospívajícím se nemá do života zasahovat, abychom nenarušili jejich svobodnou osobnost. Dítě je potřeba hodně podporovat a v případě problému je diskrétně zachránit.
- Adolescence jako období „**nezodpovědného konzumu**“. Mladí lidé jsou viděni jako egocentričtí. Nesnesou odklad svých potřeb. Touží především utrácet peníze. Jsou také oslovováni jako hlavní potenciální konzumenti.
- V protikladu je postoj adolescence jako období „**alternativy konzumní společnosti**“. Mladí jsou kritiky spotřeby, nositeli myšlenek péče o budoucnost naší planety. Nabádají k ekologickému chování, bojují proti globalizaci.
- A v poslední řadě adolescenti jako „**oběti nezodpovědného vývoje společnosti**“. Společnost sama nese vinu za problémy s mladými lidmi. Mládí je bezcílnost a zmatek dětí, které se nenaučily nic užitečného. (www.zkola.cz)

2.3.2 Hodnoty nastupující generace

Nyní se seznámíme s výsledky výzkumů v této oblasti, které probíhaly v letech 1993, 1997, 2000 a 2002. Metodika je následující: Respondenti ve věku 15–30 let hodnotili pomocí pětistupňové škály soubor nabízených hodnot. Stupeň 1 znamená nejmenší význam, stupeň 5 význam nejvyšší. Z těchto hodnot byly spočítány indexy jako vážené aritmetické průměry.

1. **Zdraví** – je připisována nejvyšší hodnota ve všech věkových skupinách. Navzdory tomuto poznatku roste u mládeže konzumace drog a alkoholu.
2. **Láska** – zaujímá druhou pozici. Je ovšem otázkou, zda je tak hodnocena, proto, že je prožívána, nebo právě z důvodu jejího nedostatku. Je to typická hodnota závislá na životní fázi. Pravidelně je ve výzkumech nejdůležitější pro věkovou skupinu 15–18 let. Ve výzkumu z roku 2002 je u této věkové kategorie poprvé hodnocena nejnižší. Můžeme mluvit o novém fenoménu (*nezbývá, než doufat, že toto číslo je náhodné a není důsledkem toho, že děti veškeré emoce investují do virtuální komunikace na počítači – pozn. autorky*).
3. **Mír, život bez válek** – tato hodnota je odvislá od aktuálního pocitu ohrožení. V 90. letech vykazovala klesající tendenci. V současnosti s nárůstem světového terorismu nabývá znovu na významu. Je pozitivní, že mládež vnímá i jiné problémy než ty osobní.
4. **Partner** – tato hodnota je nejvýznamnější pro věkovou kategorii 19–23 let, ve věkové skupině 23–30 let je významnou položkou rodina a děti. Opět příznivá zpráva. Přes odkládání uzavírání sňatku a navzdory demografickému vývoji má tradiční životní dráha spojená s rodinou a dětmi velký význam pro nastupující generace. Doufejme, že valorizace těchto hodnot nesouvisí pouze s jejich úzkoprofilovostí.
5. **Bůh** – hodnota, kterou mládež dlouhodobě hodnotí nízko.
6. **Politická angažovanost** – tato hodnota byla na posledním místě i ve výzkumech před rokem 1989, i když v té době vcelku pochopitelně. Tento pokles souvisí zřejmě s celosvětovými trendy a nástupem postmoderny.

Opět tu vystupuje faktor **věku**:

Skupina **15–18** let preferuje: vzdělání, demokracie, soukromé podnikání a společenská prestiž.

Skupina **19–23** let preferuje: partner, zajímavá práce, Bůh (tato skupina je nejspirituálnější).

Skupina **23–30** let preferuje: rodina a děti, rozvoj vlastní osobnosti a veřejně prospěšná činnost.

Pokud sledujeme **posun v čase (1993–2002)**, tak zjistíme, že **u mladé generace vzrostl význam vzdělání, majetku, úspěšnosti v práci, platu, uspokojování svých zájmů, svobody, demokracie a Boha, zdraví a lásky.**

tabulka č. 7

Indexy hodnot ve věkových skupinách – 2002				
	věkové skupiny			
	15–18	19–23	24–30	celkem
zdraví	4,76	4,87	4,88	4,85
láska	4,64	4,68	4,66	4,66
mír, život bez válek	4,55	4,64	4,65	4,63
životní partner	4,39	4,65	4,61	4,59
svoboda	4,58	4,56	4,50	4,53
přátelství	4,55	4,58	4,45	4,51
rodina a děti	4,16	4,48	4,54	4,45
zdravé životní prostředí	4,24	4,43	4,44	4,40
demokracie	4,42	4,37	4,27	4,32
pravda, poznání	3,97	4,20	4,19	4,15
zajímavá práce	4,01	4,06	4,00	4,02
rozvoj vlastní osobnosti	3,99	3,98	4,05	4,02
plat, další příjmy	3,93	3,98	3,86	3,91
úspěšnost v zaměstnání	3,90	3,88	3,88	3,88
vzdělání	3,97	3,77	3,90	3,87
uspokojování svých zájmů, koníčků	3,84	3,86	3,71	3,78
být užitečný druhým lidem	3,51	3,79	3,78	3,74
majetek	3,55	3,58	3,33	3,44
soukromé podnikání	3,10	2,55	2,80	2,77
společenská prestiž	2,76	2,70	2,72	2,72
veřejně prospěšná činnost	2,39	2,41	2,54	2,47
Bůh	1,96	2,39	2,35	2,30
politická angažovanost	1,60	1,54	1,60	1,58

Dalším faktorem, který ovlivňuje hodnoty, je **pohlaví**.

Mladí muži se více orientují na majetek, plat, soukromé podnikání, společenskou prestiž a hobby. Dle E. Fromma lze říci, že muži upřednostňují kategorii „mít“ před „být“. Může to však být také spojeno s klasickou představou muže jako živitele rodiny.

Mladé ženy preferují všechny reprodukční hodnoty: láska, partner, rodina a děti a sociálně altruistické hodnoty. Nově se u žen prosazuje **vyšší hodnota Boha, vzdělání, pravdy a poznání než u mužů.**

tabulka č.8

Indexy hodnot v závislosti na pohlaví – 2002, 15–30 let			
	muž	žena	celkem
zdraví	4,79	4,91	4,85
láska	4,55	4,77	4,66
mír, život bez válek	4,52	4,74	4,63
životní partner	4,47	4,7	4,59
svoboda	4,51	4,55	4,53
přátelství	4,46	4,55	4,51
rodina a děti	4,26	4,64	4,45
zdravé životní prostředí	4,37	4,44	4,41
demokracie	4,34	4,30	4,32
pravda, poznání	4,06	4,24	4,15
zajímavá práce	4,05	4,00	4,02
rozvoj vlastní osobnosti	4,04	3,99	4,01
plat, další příjmy	4,00	3,83	3,91
úspěšnost v zaměstnání	3,95	3,82	3,89
vzdělání	3,83	3,91	3,87
uspokojování svých zájmů, koníčků	3,91	3,65	3,78
být užitečný druhým lidem	3,54	3,93	3,74
majetek	3,56	3,33	3,45
soukromé podnikání	3,18	2,39	2,77
společenská prestiž	2,82	2,63	2,72
veřejně prospěšná činnost	2,51	2,44	2,47
Bůh	2,10	2,50	2,30
politická angažovanost	1,62	1,53	1,57

Nejvýraznější odlišnosti nalezneme, pokud sledujeme hodnotové preference podle **vzdělání**. Ze všech vzdělanostních skupin je ve skupině **vyučených** nejvyšší orientace na majetek, plat a soukromé podnikání. Tyto preference ukazují na silnou materialistickou orientaci této skupiny. Ve skupině se **středoškolským vzděláním** dominuje reprodukční orientace, která je doplněna hodnotami Bůh a hobby. **Vysokoškolsky vzdělaní** preferují vzdělání, svobodu, demokracii, pravdu, poznání,

rozvoj vlastní osobnosti, zajímavou práci, veřejně prospěšnou činnost, být užitečný, orientaci na životní prostředí a mír. Vidíme jasné směřování k postmateriálním kvalitám. Jak jsem již uvedla výše, vzdělání úzce souvisí s pozitivní hodnotovou orientací.

tabulka č.9

Indexy hodnot v závislosti na vzdělání – 2002, 15–30 let					
	ZŠ	Vyučen	SŠ	VŠ	celkem
zdraví	4,73	4,88	4,90	4,89	4,85
láska	4,58	4,64	4,71	4,72	4,66
mír, život bez válek	4,53	4,67	4,63	4,72	4,63
životní partner	4,46	4,54	4,68	4,62	4,59
svoboda	4,45	4,41	4,58	4,70	4,53
přátelství	4,46	4,39	4,58	4,57	4,51
rodina a děti	4,32	4,43	4,57	4,43	4,45
zdravé životní prostředí	4,24	4,44	4,43	4,53	4,40
demokracie	4,26	4,15	4,37	4,54	4,32
pravda, poznání	4,00	3,97	4,25	4,41	4,15
zajímavá práce	4,01	3,89	4,07	4,11	4,02
rozvoj vlastní osobnosti	3,88	3,73	4,13	4,32	4,02
plat, další příjmy	3,92	4,16	3,79	3,80	3,91
úspěšnost v zaměstnání	3,84	3,82	3,88	4,04	3,88
vzdělání	3,75	3,45	4,02	4,30	3,87
uspokojování svých zájmů, koníčků	3,83	3,78	3,84	3,61	3,78
být užitečný druhým lidem	3,55	3,59	3,85	3,96	3,74
majetek	3,66	3,71	3,23	3,23	3,44
soukromé podnikání	2,83	2,93	2,55	2,92	2,77
společenská prestiž	2,68	2,56	2,66	3,08	2,72
veřejně prospěšná činnost	2,35	2,21	2,58	2,76	2,47
Bůh	2,15	2,19	2,47	2,30	2,30
politická angažovanost	1,49	1,39	1,64	1,82	1,58

Nyní bych se ráda zastavila ještě u některých specifických postojů mladých lidí, které nebyly výše uvedeny a kterým se v dalším textu nebudu věnovat podrobněji.

Vybírám ty, jež se jeví významné z pohledu sociální pedagogiky:

Drogy:

Od roku 1993 do roku 2002 se ve skupině do 23 let tolerance k drogám zvyšuje. V roce 2000 mělo zkušenost s drogou ve věkové skupině 15–18 let 42 % mladých lidí, ve skupině 19–23 let 48 % a ve skupině 24–30 let 37 % mladých lidí. Výzkumy také ukazují, že v roce 1992 byly drogy mezi mládeží rozšířeny minimálně. Hlavní rozmach zaznamenaly mezi lety 1992 a 1996. V té době se rušila zařízení pro volný čas a přecházela na komerční bázi. To zasáhlo nejvíce děti ze slabších rodin, což společně

s pocity úzkosti a nejistoty přispělo k změně způsobu trávení volného času a nárůstu konzumace drog.

U alkoholu se tolerance české společnosti k této droze odráží i v přístupu mladých. V nejmladší věkové skupině (tj. 15–18 let) jsou jedinci bez zkušenosti s alkoholem naprostou výjimkou. Lihoviny v této skupině konzumuje 50 % dětí. V dalších věkových skupinách je to až 90 %. K negativnímu zlomu opět došlo mezi roky 1992 a 1996. (Sak 2004: 81, 85)

Pokud se ale podíváme na proklamovaný postoj mladých lidí k užívání drog, vidíme, že mladí lidé ho považují za špatné. 85 % odsuzuje užívání heroinu, 71 % užívání marihuany, 62 % je proti kouření a 55 % proti opíjení se. (Quesnell 2002: 164) Z toho je zřejmé, že průzkumy postojů nemusí být příliš průkazné. Jedna věc je, co prezentují, jiná, jak se skutečně chovám.

Čísla jsou víc než varující. Ovšem otázka drog není jen problémem naší společnosti, jde o globální problém celé euroamerické kultury.

Sexuální chování

Sexuální morálka je ovlivňována různými faktory. Patří k nim nejen pohlaví, věk, velikost bydliště, ale i vztah k Bohu. Byl zjišťován postoj k rozvodu, sexuálnímu styku pod 15 let, potratu, homosexualitě, mimomanželskému styku a antikoncepci. Nejpozitivnějším zjištěním je to, že mladá generace má kladný postoj k antikoncepci. Jen 5 % dotazovaných uvedlo, že je špatná, což ve srovnání s rokem 1989, kdy 42 % těhotenství končilo potratem, představuje velký posun. Obecně se dá říci, že česká mládež je více konzervativní, než by se dalo předpokládat. 58 % mladých odsuzuje rozvod, 53 % je proti styku pod zákonnou věkovou hranici, 40 % nesouhlasí s potratem. Daleko liberálnější vztah mají děti k homosexualitě a mimomanželskému styku. Dále bylo zjištěno, že s postupujícím věkem sexuální zábrany klesají, chlapci jsou překvapivě konzervativnější k instituci manželství, ale liberálnější k sexuálnímu styku pod 15 let a potratům. Také velikost obce ovlivňuje postoj k sexu. V malých aglomeracích je více preferována tradiční sexuální morálka, homosexualita je hodnocena přísněji než ve velkých městech. Věřící mladí jsou samozřejmě konzervativnější, ale daleko méně, než bychom asi čekali. Pouze 50 % věřících odpovědělo, že umělé přerušování

těhotenství je špatné, a jen 38 % považuje za špatný mimomanželský styk. (Quesnell 2002: 153–158)

Vztah k cizincům, menšinám

Nejlepší postoj mají mladí Češi sami k sobě, přestože o sobě běžně mluví velmi kriticky. Na druhém místě se umístili Slováci, což je po nacionalistických náladách z 90. let příjemné zjištění. Stabilně dobře se mládež staví také k Francouzům. Vztah k Američanům je sice obecně pozitivní, ale během posledních let se výrazně zhoršil. Také se ukázalo, že negativní postoje k Němcům nejsou pouze generační záležitostí.

Z pohledu sociální pedagogiky je zajímavým zjištěním kvantitativní zlepšení vztahu k Romům. Vidíme tři znaky ovlivňující tento postoj. Jedná se o velikost lokality (ve větších lokalitách je postoj horší), dále vzdělání dotazovaného a vzdělání otce respondenta. Nejlepší vztah k Romům má věková skupina 15–18 let. Výsledky ukazují, že postoj k tomuto etniku je utvářen především odlišným stylem života a rozdílností hodnotového systému. Etnická odlišnost hraje velmi slabou roli. (Sak 2004: 24–28)

2.3.3 Dílčí závěr

Stejně jako u dospělé populace hodnoty mladých významně korelují s různými faktory, těmi nejdůležitějšími jsou **věk** a **pohlaví**. Věkové kategorie se odlišují v hodnotách, kterým přisuzují nejvyšší význam. V nejnižší věkové kategorii je prioritou *vzdělání*, kolem 20 let patří k nezákladnějším hodnotám *partner* a s rostoucím věkem se zvyšuje orientace na *rodinu a děti*.

Rozdíly opět nacházíme u mladých mužů a žen. Zatímco muži se zaměřují na hodnoty majetkové a společenskou prestiž, ženy jsou více nakloněny reprodukčním, altruistickým hodnotám. Otázkou je, zda se jedná o naučené postoje, dané rodičovskou výchovou (muž živitel, žena pečovatelka), a zda si mladí lidé svůj život opravdu takto představují. U žen se ve sledovaných datech nově projevuje důsledek jejich emancipace, a tím je zájem o poznání, vzdělání a Boha.

U mladé generace vzrostl význam vzdělání, majetku, úspěšnosti v práci, platu, uspokojování svých zájmů, svobody, demokracie a Boha, zdraví a lásky, tedy hodnot spojených s požadavkem obstat ve výkonové společnosti.

Ukazuje se také, že hodnoty mladých jsou spjaty se vzděláním, ve skupině vyučených se projevuje nejvyšší orientace na majetek, plat a soukromé podnikání.

Podle těchto dat z různých výzkumů se dá říct, že hodnotové preference celé společnosti a věkové skupiny 15–30 let jsou si v obecné poloze velmi podobné:

- Pro všechny věkové kategorie má trvale vysoký význam nejbližší sociální okolí.
- Obě skupiny vykazují nárůst hédonistických orientací („užít si život“).
- Obě skupiny si např. cení hodnoty „dosáhnout vysokého postavení ve společnosti“.
- Nízko stojí v obou skupinách zájem o politický a náboženský život.
- Mladí mají velmi liberální vztah k užívání drog, např. ve věkové skupině 15–18 let jsou jedinci bez zkušenosti s alkoholem naprostou výjimkou, paradoxně však považují jejich užívání za špatné.
- V oblasti sexuality je česká mládež překvapivě konzervativní (*daleko více než např. mládež britská, se kterou byli mladí Češi srovnáváni. S trochou nadsázky si ovšem můžeme položit otázku, zda britská mládež není pouze upřímnější – pozn. autorky*), výsledky korelují s věkem, pohlavím, velikostí aglomerace a vztahem k Bohu.
- Co se týká cizinců, byl zaznamenán kladný vztah ke Slovákům, Francouzům, zhoršující se vztah k Američanům a Němcům. U romské menšiny se postoj mladých kvantitativně zlepšil. Tato data souvisí s velikostí aglomerace (ve větších městech je horší) a vzděláním v rodině. Mladí lidé jednoznačně odmítají, že by negativní vztah k této menšině byl dán etnický. Nejde tedy o postoj rasistický.

Podle těchto dat bychom mohli říct, že naše děti jsou skutečně téměř tím, co jsme do nich vložili. Samozřejmě tak jednoduché to jistě není. Současné děti ovlivňuje radikálně jiné prostředí, mají jiné možnosti než jejich rodiče a prarodiče.

Podle průzkumů byla pro mládež 80. let 20. století charakteristická pragmatická orientace, tendence k soukromí a pokles významu hodnot veřejně prospěšné práce

a užitečnosti jiným. V 90. letech tyto tendence pokračovaly a konzumnost byla nahrazena tendencí ke svobodnému životu bez závazků „s cílem užít si co nejvíc bez větších životních perspektiv. Klesá i význam přátelství, vzdělání i kvalifikace a hlavním rysem se stává účelovost a racionalizace.“ (Kraus, citováno dle Havlík 2002)

2.4 Důsledky posunu v hodnotových systémech

2.4.1 Rizika hédonismu a individualismu

Výzkumy uvedené výše potvrdily narůstající hédonismus a individualismus. A to zdaleka ne pouze u mladé generace, ale ve společnosti obecně. Jaká jsou tedy rizika těchto jevů? Vždyť co může být špatného na tom, že si chce svůj život např. užít?

Užívat si života znamená prožít něco nevšedního, odpoutat se od šedé reality. To je v představách lidí často spojeno s nutností mít kapitál a dosáhnout určitého společenského postavení. Zdaleka ne každý je však toho schopen. Existuje mnoho důvodů: nemám dostatek dovedností, nemám vzdělání, pocházím ze slabší rodiny atd. Prvotním rizikem, které pramení z této situace, jsou **frustrace a deprese**. Frustrovaný člověk často sahá k **alkoholu, drogám**, propadá **gamblerství**. Dalším rizikovým jevem může být přímo **kriminální** chování. Novým a velmi závažným fenoménem je také obrovské **zadlužování domácností**.

Ze sociálních skupin je tímto jevem nejvíce ohrožena ta nejvýznamnější, a to je **rodina**. Mladí lidé odkládají založení rodiny na pozdější dobu nebo ji odmítají založit zcela. Dítě je chápáno jednak jako luxus, jednak jako brzda kariérního růstu a osobního vyžití. Jen 3,66 % rodin má 3 a více dětí. Nástup individualismu má dopad i na samotnou instituci manželství. Ženy se emancipují, chtějí dělat kariéru. Lidé kladou daleko větší důraz na pocit osobního štěstí a toho se jim ve stereotypním manželském životě logicky nemusí dostávat. Výsledkem je vysoká rozvodovost, a pokud manželství vydrží, je ohroženo nepřítomností otce, v horším případě i obou rodičů, kteří musí vydělávat, aby rodině udrželi životní standard. To všechno ohrožuje zejména děti, protože rodina je nejvýznamnějším socializačním činitelem a také nositelem vzorců chování a hodnot.

2.4.2 Dílčí závěr

Politická totalita, která byla odstraněna rokem 1989, byla brzdou, jež přerušila návaznost vývoje naší společnosti. Asi jen málo z nás by si přálo vrátit tento stav. Ale já osobně cítím přítomnost trendů, které se takovému stavu věcí podobají. Existuje neustálý tlak médií, která společnosti předkládají unifikované názory, a jiný názor než ten prezentovaný není přijímán, za druhé také velký tlak ekonomický, kdy např. před reklamou v dnešní době není úniku. Zachovat si zdravý rozum a odstup představuje samo o sobě úkol. A vychovávat děti k poctivosti a slušnosti v době, kdy naše politická reprezentace povýšila nemravnost na základ úspěchu, vést je ke skromnosti, když ze všech stran zní „kup si mě, neodkládej požitek na zítřa“, učit je např. k úctě ke starším lidem, když tito jsou považováni za něco bezcenného, mluvit o významu vzdělání a poctivé práce, když „elitou národa“ jsou bývalí „veksláci“, příslušníci StB, bezvýznamné celebrity a jiní jim podobní, je z mého pohledu úkol téměř nadlidský.

3. Sociální instituce a skupiny zásadně ovlivňující utváření hodnot jedince

3.1 Rodina

3.1.1 Definice rodiny

Rodina je **primární skupinou**, v níž se od narození formuje osobnost dítěte a kde prožíváme všechny fáze svého života. Nejprve se rodíme a vyrůstáme v rodině **orientační**, kdy jsme objektem výchovy, později zakládáme rodinu **reprodukční**, ve které přebíráme role rodičovské. Nejvýrazněji nás ovlivňuje rodina **nukleární** (tzn. rodiče a děti), jež je pro současnou společnost typická. **Rodina širší** si zachovává své místo zejména v menších obcích, případně v kritických životních situacích.

3.1.2 Funkce rodiny

Pro jedince by měla být rodina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí a jistoty, stimulace, podnětů a uznání, místem základních zkušeností a základnou pro vstup do společnosti.

1) Biologická a reprodukční funkce včetně funkce ochranné

V posledním desetiletí dochází k odkládání sňatků. Průměrný muž se dnes žení v 29 letech a žena v 26,5 letech. Důvody můžeme hledat v nových příležitostech mladých, nutnosti zajistit se ekonomicky, v růstu konzumních nároků a sociální politice státu. Další posun je zřejmý v počtu dětí narozených mimo manželství (v roce 2000 to bylo 21,7 na 100 živě narozených dětí) a snížení počtu dětí v rodině obecně. *Právě sourozenecké konstelace a jedináčkovství mají velký vliv na socializaci dítěte v rodině.* Starší má tendenci vést mladšího, stává se vedle rodičů nositelem rodinných hodnot. Starší sestra doplňuje matku v mateřských vzorech. Starší bratr je pro mladší sestru významnou orientační mužskou osobou. *Dělna práce, soupeření a spojenectví sourozenců jsou významným socializačním činitelem.*

2) Emocionální funkce, včetně tvorby domova

Funkce emocionální je jedna z mála, jejíž význam roste. Citové zakotvení je pro jedince velmi důležité zejména v existenciálních chvílích lidského života a v subjektivně prožívaných osobních krizích. *Požadavky současného vnějšího světa kladou na rodinu mimořádné emocionální a morální nároky, jimž ne každé rodinné soužití je s to dostát.*

3) Ekonomická funkce

Ekonomická pozice rodiny jako garanta „přežití“ se od druhé poloviny 20. století radikálně snížila. Právě to dřívější rodinu stmelovalo. Rodina se stává jednotkou, kde se statky získané mimo ni přerozdělují a konzumují. Oddělením pracovní aktivity se z rodiny vyděluje významná část každodennosti každého z jejích členů. *Členové se scházejí stále méně, zájmy, postoje, orientace spjaté s profesí i volným časem se stále rozrůžňují. V krajních situacích může dojít k odcizení,*

deprivaci dětí, která zvyšuje riziko jejich deviantního chování. K dalším funkcím, které rodině dříve patřily monopolně, patří péče o staré a nemocné. Byla přenesena na instituce, a tím opět mizí jeden ze socializačních prvků, který má dopad na hodnoty jedinců.

4) Socializační a výchovná funkce

Z povahy kultury plynou diferencované výchovné cíle, obsah i forma socializačních procesů. Významným faktorem je růst vlivu vrstevníků, který je konfrontován s rodičovskou autoritou, a převzetí vzdělávacích procesů školou, předškolními a mimoškolními zařízeními. Novým fenoménem, jenž vstupuje do výchovy stále více, jsou média. *Vzniká mentalita vysokých očekávání dětí bez dostatečných požadavků na ně, jednostranný akcent na svobody jedince za cenu zpochybnění rodiny jako systému závazků a povinností.* (Havlík 2002)

Jakým negativním vlivům, které ovlivňují jeho budoucí postoje, je dítě v současné rodině vystaveno?

V prvé řadě jsou to rizika, která vyplývají ze snižujícího se počtu dětí v rodině. Dítě se stává někým, kdo přináší řadu omezení a nese s sebou značné náklady, aniž je rentabilita této investice zajištěna. Zvláště vysokoškolsky vzdělaní lidé odkládají narození potomka na pozdější dobu nebo preferují jedináčky. A právě **jedináčkovství** je pro dítě na jednu stranu výhodou (např. bohatší citové vazby s rodiči), ale přináší i značná rizika. Dítě odmala žije ve světě dospělých. S tím souvisí neobvyklost slov, zájmů a chování. Rodiče často považují své dítě za geniální. V okamžiku, kdy vstupuje do běžného prostředí vrstevníků, začínají problémy. Děti si totiž cení jiných vlastností než dospělí. Jedináčci jsou pak často zesměšňováni, vylučováni z her a šikanováni.

Proplánované dětství je dalším z fenoménů současné společnosti. Rodiče, kteří se nakonec rozhodnou dítě mít (riskovat tuto nejistou investici), mohou mít tendence jeho život přesně naplánovat téměř od početí. Přípravují mu povinnosti a výkony včetně strmé kariéry. Odchylky od těchto představ těžko snáší, přičemž se vyhýbají opravdovému sblížení s dítětem, protože by to vyžadovalo citovou angažovanost, což je časově náročné a stavělo by je to do jiných než plánovaných situací. To vše vede k prohloubení krize a odcizení. Odpovědnost se takoví rodiče snaží přenést

na profesionály. S tím často souvisí i tzv. **ostrovní dětství**, což znamená, že dnešní dítě je přemísťováno na různá místa s funkčním vymezením, často za doprovodu rodičů. Dítě je převezeno z bezpečí svého pokoje do zájmového kroužku, na návštěvu apod. Jeho pobyt mimo tyto kontrolované zóny je považován za nežádoucí a nebezpečný. Ze světa dětí se tak vytrácí výpravy na půdy, opuštěné zahrady i do vedlejší ulice a tím se jim zužuje pole pro prožitky. U těchto „ostrovanů“ je rizikem druhý extrém – záliba v zónách ohrožení a asociálních excesů.

U takto pečlivě naplánovaných dětí se např. můžeme setkat i s druhým přístupem, než bylo uvedeno v prvním případě, a to se zaslepeností dítětem – **protekcionistický redukcionismus**, tendence vždy dítěti vyhovět, dát mu za pravdu, postupovat, jak si samo žádá. Dalo by se říct, že je správné poskytnout dítěti oporu a zázemí, ale rodiče často zapomínají, že je nutné učit děti také nést odpovědnost, přiznat svůj omyl a nedostatek, dát za pravdu druhým, překonat sebe, nepoddávat se jenom rozmarům, ale také vynakládat úsilí, protože to má smysl (*právě na tento přístup si často stěžovali učitelé školy, kde jsem vykonávala praxi – pozn. autorky*).

Protikladem k proplánovanému dětství je **dětství zanedbané**. Dětství, kterému chybí i nejzákladnější jistoty, životní rytmy a jasné rozlišení toho, co je nesprávné a co si nelze dovolit.

Dále existuje **emocionálně přetížené dětství**, kdy je dítě vystaveno citovým zážitkům, které nedokáže vnitřně zpracovat jako posilující zkušenost. Snaží se takové vjemy vytěšňovat, což se projeví jako psychosomatické potíže, úzkosti, deprese apod. Mezi nejvýznamnější emoční zátěže patří kolize mezi rodiči, nedostatek citového pouta, problémy ve škole, některé výchovné styly a zklamání v životních cílech a aspiracích. (Helus 2004)

Další důležité vlivy působící na současné mladé jedince přiblížím v následujících kapitolách.

Charakterizujme si současnou rodinu:

1. Množství funkcí převzaly jiné instituce.

2. Zakládání rodiny ztrácí svou původní podobu, legalizace partnerského soužití není podmínkou rodinného života.
3. Snižuje se stabilita rodiny.
4. Mění se struktura (méně dětí, omezení generačního soužití).
5. Prosazuje se plánované rodičovství.
6. Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí.
7. Rodiče jsou starší, déle pracují.
8. Přibývá dvoukariérových manželství a zvyšují se nároky na čas strávený v pracovním procesu. (Stašová in Kraus 2001: 83, 84)

Pohled mladých jedinců na rodinu, a to jednak rodinu orientační, a také na budoucí rodinu reprodukční, je následující:

Největší skupina dospívajících považuje své rodiče za schopné vést je životem i přesto, že vyrůstali za jiného režimu. 44 % školáků také věří, že budou v budoucnu žít stejně jako současná rodina. (Quesnell 2002: 153–158)

Tato data zní příznivě a v určitých aspektech, navzdory všem „temným předpovědím“, vypadá příznivě i přístup mládeže k budoucí rodině reprodukční.

Řádově do 30 let věku si rodičovství plánují 2/3 dotázaných. Za okolnosti podstatné pro uzavření sňatku považují mladí lidé citové vztahy k partnerovi, lásku, ale také finanční zajištění a ukončené vzdělání. Mladí muži preferují samostatnost a mladé ženy zase doufají v pomoc rodiny původní. K manželství je vztah vlažnější, 34 % dotázaných uvedlo, že dítě je možno vychovávat mimo manželství, oproti 23 % mladých, kteří věří, že manželství je nejlepší známá instituce pro výchovu dětí. Výsledky se ale značně liší dle regionu. (Výzkum MŠMT, 2003, Perspektivy mladých lidí)

Poznámka: Zajímavé zjištění vyplynulo z nedávného ojedinělého výzkumu o ženách v našich věznicích. Ženy ve většině případů pocházely z úplných rodin, což je ve zřejmém rozporu se všeobecně přijímaným názorem, že jedinci páchající kriminální činy častěji pocházejí z rodin neúplných.

3.1.3 Dílčí závěr

Shrneme-li tedy poznatky z předchozí kapitoly, můžeme říct, že velká část problémů pramení z toho, že dítě je dnes vnímáno jako „luxusní zboží“. Děti se rodí stále méně, a to zejména vzdělanějším rodičům. Pokud si potomka nakonec pořídí a vzdají se tak částečně trendu „užívat si“, je logické, že vyvíjejí velký tlak na to, aby šlo o „dobrou investici“. Aby se dítě takovou „dobrou investicí“ opravdu stalo, je nutné mu poskytnout vzdělání, vhodné volnočasové aktivity, kvalitní osobní věci atd. To vše stojí nemalé peníze a rodiče se dostávají sami pod veliký tlak, protože kdo hodně vydělává, obvykle zase nemá čas. Čas, láska a upřímný zájem je to nejlepší, co dítěti můžeme dát. To uzná každý rozumný rodič a mnoho z nich se o to jistě i snaží. Ale jak potom dítě zároveň ochránit před pocitem, že je outsider ve společnosti, která tolik dbá na hmotné statky?

V rozporu s tím, že je dnes dítě „luxusním zbožím“, jsou stále častější případy týrání a zneužívání dětí.

Přesto se nezdá, že by vztahy v rodině orientační ani v budoucí rodině reprodukční byly kritické. Téměř 50 % dětí rodičům důvěřuje a rády by žily jako oni. Přestože se počet dětí na rodinu snižuje, jen 6 % oslovených řeklo, že potomky mít nechce vůbec. U manželství je situace poněkud horší. Právě z těchto výsledků usuzují, že možnosti rodičů ovlivňovat své děti kladně, vzhledem k tomu, že jim děti důvěřují, jsou velké.

3.2 Škola

3.2.1 Současná škola – požadavek na změnu

Škola a celkově vzdělávání je dnes podrobováno kritice. Změny školských institucí vyžadují čas od času žáci, rodiče, ale i samotní pedagogové a výchovní teoretici. Industrializovaná a postupně globalizovaná společnost nutí i školské pracovníky, aby hledali adaptační mechanismy, které by umožnily lepší uplatnění jejich

absolventů ve společnosti plně rozporných trendů, ale současně kladoucí na své členy stále větší nároky. Nás však z pohledu sociální pedagogiky nebude zajímat pouze schopnost uplatnit se, ale i vliv současné školy jako významného socializačního činitele na jedince, na jeho postoje a hodnoty. Jako podstatná se jeví nutnost zaměřit se na schopnost rozhodovací, na utváření sociálních dovedností, posilovat schopnost reagovat na rychlé změny způsobu života. Je nutné učit mladé lidi vzdorovat různým nástrahám (drogy, automaty), větší odpovědnosti za jednání své i druhých, zaměřit se na altruismus, solidaritu. Východiskem by mělo být naučit mladé lidi orientovat se dobře sám v sobě. (Kraus 2001: 86)

Stále platí, že „současná škola je příliš scientická, nauková, která nemá čas a ani společensky nedoceňuje práci výchovnou“. (Přadka 197: 3 citováno dle Kraus 2001: 86)

Úkolem pro školy, a to úkolem ne zrovna snadným, je pozměnit trend, který je pro školu příznačný. Jistou cestu naznačují **Rámcové vzdělávací programy** pro základní vzdělávání (s ohledem na svou praxi se budu věnovat školství základnímu):

Základní vzdělání má vytyčeny tyto cíle:

- Umožnit osvojit si strategie učení a motivovat pro celoživotní učení.
- Podněcovat k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů.
- Vést k všestranné, účinné a otevřené komunikaci.
- Rozvíjet schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých.
- Připravovat žáky, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti.
- Vytvářet potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací, rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i přírodě.
- Učit aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný.
- Vést k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit žáky žít společně s ostatními lidmi.

- Pomáhat poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní profesní orientaci.

Tyto požadavky vzešly z Bílé knihy, dokumentu EU, na základě které vznikl Národní program rozvoje vzdělávání v České republice usnesením vlády České republiky č. 277 ze dne 7. dubna 1999, jež v něm – v návaznosti na programové prohlášení z července 1998 – schválila hlavní cíle vzdělávací politiky. Přijaté cíle se staly východiskem „Koncepte vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice“ zveřejněné Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 13. května 1999. (www.rvp.cz)

Napsat taková krásná a vzletná slova je jedna věc, ovšem uvést je do praxe je mnohonásobně obtížnější. Jaká je tedy realita? Učitelé uvádí, že realizace je obtížná, protože naukové požadavky jsou stále vysoké, takže nezbývá čas věnovat se dalším věcem. Omezujícím faktorem jsou také finanční možnosti škol. Realizaci dále ztěžuje obecný pokles autority učitele a částečně i neochota části pedagogů vyučovat jinak, než byli zvyklí. V rozhovoru uvádí učitelka jedné z brněnských základních škol odhad, že pouze **20 % pedagogů je ochotných učit se nové věci a vyučovat jinak než doposud.**

S touto problematikou úzce souvisí požadavek na vytváření dobrého **sociálního klimatu** ve škole. Sledujeme kvalitu různých vztahů. Vztahy mezi žáky, žáky a učiteli, učiteli navzájem a v neposlední řadě i vztahy mezi školou a vnějším prostředím, např. učiteli a rodiči.

Klima je souborem:

1. zobecněných postojů,
2. schopností vnímat procesy odehrávající se ve škole, ve třídě či pedagogickém sboru,
3. emocionálního reagování žáků a učitelů na ně.

Sociální klima zvyšuje efektivitu vzdělávání, působí preventivně proti patologickým jevům a zároveň usnadňuje osvojování hodnot a vhodných vzorců chování:

- a) posiluje motivaci a zlepšuje neuropsychické předpoklady žáků,
- b) navozuje pozitivní prožívání, snižuje stres, posiluje vyrovnané sebevědomí osobnosti jako základu jejího zdravého vývoje a duševní odolnosti v dospělosti,
- c) působí na žáky a učitele formativně – odnášejí si do dalšího života vzorce pro svoje sociální chování v kterékoliv komunitě,
- d) zvyšuje otevřenost a spolupráci žáků, rodičů a učitelů. (Výzkumná studie – sociální klima v prostředí základních škol v ČR 2001–2002)

3.2.2 Dílčí závěr

Společnost od školy očekává, že bude realizovat mnohá pověření, ale zároveň i rodina očekává, že škola bude naplňovat některé její představy, očekávání a iluze. Škola je vedle rodiny významným socializačním a výchovným činitelem, představuje startovní sociální pole, neboť mladého jedince vybavuje kvalifikačními předpoklady a dalšími sociálními dovednostmi, ale **zda si vzdělání mladý člověk osvojí, je závislé na hodnotě, kterou vzdělání připisuje jeho rodina.** (Havlík 2002)

Současná škola je tedy pod „drobnohledem“ celé společnosti, protože nikdo nepochybuje o významu úrovně vzdělání pro budoucnost. Škola je podrobována kritice, je jí například vyčítáno jednostranné zaměření na oblast naukovou a vyvíjen tlak, aby posilovala v žácích i jiné kompetence, protože možnost uplatnění člověka v našem rychle se měnícím světě nezávisí pouze na objemu znalostí. Před školstvím tedy stojí nesnadný úkol a je otázkou do diskuse, zda současné školství při podmínkách, které má, dokáže těmto požadavkům dostát.

3.3 Média

3.3.1 Média – fenomén dneška

V postmoderním světě se bortí zažitá struktury a konvence: materiální, pragmatické a technokratické nabývá vrchu nad ideálním a duchovním, umělé

a konstruované nad přirozeným. Současnou **společnost lze nazvat informační či komunikující**. (Spousta in Kraus 2001: 62)

Životní styl současného člověka je významně ovlivněn hromadnými sdělovacími prostředky a prostupuje jak sférou pracovní, tak volným časem. Vliv médií je podmíněn určitými společenskými podmínkami, a média naopak zpětně sociální podmínky mění. Vznik masové kultury s významnou úlohou hromadných sdělovacích prostředků je podmíněn relativní sociální nivelizací. (Sak 2004: 89)

Vliv médií na jedince je diskutabilní. Na jednu stranu média znamenají obohacení života. Můžeme komunikovat bez ohledu na vzdálenost, poznávat celý svět, navazovat kontakty, učení podporované počítači otevírá nové možnosti vzdělání neslyšícím i nevidomým, geniálním i mentálně limitovaným. Rizikem, které média přináší, je fakt, že to, co zprostředkovávají, oslabuje vnímavost pro to, co lze nazvat skutečným životem a co je i základem způsobilosti obstát před druhým člověkem tváří v tvář: v dobrém i zlém, v každodenním styku i ve vypjatých situacích nezastupitelného morálního rozhodování. **Je nesporné, že televize, internet apod. masivně ovlivňují u dětí skladbu jejich dne, zájmy, vzory k napodobování, způsoby chování, hodnotové systémy, názory a postoje.** (Helus 2004)

3.3.2 Funkce médií

Nejdříve si uvedme, jakou funkci média v našem životě mají:

Základní funkce jsou čtyři: **informativní, komunikativní, formativní a rekreativní**.

Ty můžeme dále dělit následovně:

A) informativní funkce – média jsou nositelé informací, jež ovlivňují vědomí, názory a postoje:

1. hodnotová – reprezentace určitých hodnot,
2. hodnotící – hodnocení formou a způsobem prezentace,
3. kognitivní – zprostředkování poznání,
4. vzdělávací – rozšíření znalostí a kultivace jedince.

B) komunikativní – přenos sdělení, dorozumívání:

1. socializační – zprostředkování zkušeností, názorů a pocitů,

2. stimulační – podněcování senzibility, imaginace,
3. kulturní – poznávání a přejímání hodnot,
4. kompenzační – uspokojení potřeb osobnostního vyrovnání.

C) formativní – utváření postojů a názorů adresáta:

1. humanizační – zlidšťování, upevňování altruismu,
2. výchovná – utváření, kultivace jedince,
3. akulturační – usnadnění adaptace imigrantů,
4. estetická – kultivace vnímání krásy,
5. magická – překračování do transcendentna,
6. defrustrační – odstraňování deprese a pocitů bezvýchodnosti,
7. manipulativní – propagandistické a reklamní ovlivňování.

D) rekreativní – regenerace, zábava:

1. relaxační – navození duševní rovnováhy,
2. solitární – vyvolání pocitu sociálního osvobození a samoty,
3. desolitární – zprostředkování kontaktu se světem,
4. hédonistická – prezentace požitků a rozkoše,
5. zábavná – zprostředkování odpočinku a zábavy.

3.3.3 Důsledky vlivu médií na mladého člověka

Přes výše uvedená pozitiva se musíme z pohledu sociální pedagogiky zajímat zejména o negativní dopad médií na socializaci mladého jedince, a to proto, že mladý člověk je nejvíce ovlivnitelný. Média ohrožují postoje a chování nejmladší generace. Dochází k **deformování estetického citění a vkusu**. Ztráta svědomí, otupený vkus, neprofesionalita a nekompetentnost jsou podhoubím pro růst arogance a agresivity. (Spousta in Kraus 2001: 71)

Konkrétní důsledky nadměrného sledování televize lze shrnout takto:

- 1) Dochází k **narušení pozornosti** dítěte – aby vydrželo sledovat televizi, musí být neustále překvapováno. Nutně klesá schopnost sledovat události, které tento častý zvrát neobsahují.

- 2) **Narušení hodnoty autentických zážitků** – děti ztrácejí citlivost pro to, co ve svém životě skutečně prožívají, protože oproti tomu, co vidí na obrazovce, je to banální a hloupé. Tak se narušuje vývoj osobní identity.
- 3) **Dochází k redukci řeči** na odposlouchané, primitivní dialogové obraty a oslabuje se tak schopnost hovořit s druhým rozvinutě, argumentovat a naslouchat.
- 4) Pořady přinášejí mnohdy nesmyslné **módní trendy**, vůči nimž jsou výchovné korekce obtížné.
- 5) Dále je to problém tzv. **karikovaného dětství**, prezentace dětství jako něčeho bizarně trpaslíkovského, šaškovského, rozjíveného. Děti ztrácí orientaci v sobě samých a vážnost svých nároků.

3.3.4 Působení reklamy

S působením médií a zejména reklamy je spojen nárůst požitkářství a konzumu. Člověk je od nejtělejšího dětství vystaven vlivu reklamy a nabídek trhu. Tržní prostředí sice rozšiřuje možnost vybrat si, rozhodnout, ale zároveň dostává člověka do vleku nabídek, kterým nedokáže odolávat a od kterých odvozuje určující hodnoty svého života. Dítě je přesyceno hračkami, pamlsky a oděvy tak, že můžeme hovořit o terorizování jeho vnímání a motivů. Jsou tu i další neblahé dopady. Děti, které si například z různých důvodů nemohou dovolit módní oblečení, bývají v dětském kolektivu vystaveny diskriminaci. *(Učitelé potvrdili, že sociální status a např. kvalita oděvů jsou pro současné děti velmi významné. Nejčastější nadávkou mezi dětmi je „socka“ a „bezďák“ – bezdomovec – pozn. autorky)* Mladí lidé také stále častěji zahánějí pocit prázdnoty a nudy bloumáním mezi regály a utěšováním se „jednou si toto všechno pořídím“ a tak dodám svému životu na závažnosti. (Helus 2004)

3.3.5 Dílčí závěr

Vlivu působení médií se v současné době nelze vyhnout. Je stále více upozorňováno na jejich negativní dopad. Mladý jedinec je ohrožen nejvíce, protože je velmi senzitivní a náchylný k napodobování.

Sledování televize patří k nejvíce rozšířeným formám trávení volného času, i když její výsadní postavení přebírá internet. Obecně platí, že čím nižší vzdělání v rodině je, tím silněji je propojena s televizí. Naopak děti vysokoškolsky vzdělaných se více orientují na aktivity spojené s osobním počítačem. Tak se k neblahým důsledkům působení médií popsaných výše připojuje další. Možnost i schopnost osvojení moderních technologií je spojena s určitým sociálním statutem. Tak se vytváří tzv. **digitální přehrada** mezi těmito lidmi a marginalizovanými skupinami. Digitální přehrada ve světě, kde je uplatnění často spojeno s počítačovou gramotností, brání těmto sociálně slabším jedincům zaujmout ve společnosti důstojné postavení. (Sak 2004: 92)

3.4 Volnočasové aktivity a vrstevnická skupina

3.4.1 Volnočasové aktivity

V žádném dalším životním období není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum aktivit jako v mládí. Základní zájmová orientace ve smyslu obsahovém, ale i ve smyslu **aktivní životní pozice** se tvoří právě v tomto věku. Volný čas má ve vztahu k jedinci zejména **funkci relaxační, rekreační a rozvojovou a zároveň tlumí tendence k negativnímu sociálnímu zrání**. Zájmy a aktivity jedince navazují na hodnotovou orientaci, kulturu a způsob života jeho rodiny.

Podle OECD patří dnes volný čas mezi 24 sociálních indikátorů, podle nichž se určuje životní kvalita v určité zemi. (Výzkum MŠMT, Aktuální problémy mladé generace ČR, 2006)

Jak tráví mladí lidé volný čas (věková skupina 15–30 v roce 2001):

Pouze dvě aktivity mají u mládeže každodenní frekvenci. Jedná se o sledování televize a poslech rozhlasu a hudebních nahrávek na nosičích. Týdenní frekvenci mají další činnosti spojené s masmédií a masovou kulturou. **Zásadní část volného času je tedy trávena především pasivním příjmem informací a estetických hodnot z hromadných sdělovacích prostředků.** Z výzkumu MŠMT „Aktuální problémy mladé generace ČR“ z roku 2006 prokázal, že pětiletým odstupem se na této situaci nic nezměnilo. Stále vede poslech hudby, sledování TV a práce s počítačem. **Naopak nejméně oblíbenými aktivitami jsou politická činnost, duchovní aktivita, meditace a veřejně prospěšná, dobrovolnická činnost.**

Trávení volného času souvisí s věkem, pohlavím, vzděláním a určitou orientací:

Skupina 15–18 let preferuje:

Sledování televize, práci s počítačem, poslech hudby, povídání si s přáteli, nicnedělání, studium, návštěvu diskoték, aktivní sport apod.

Skupina 19–23 let:

Schůzky s partnerem, návštěvy restaurací, večírky, vedlejší výdělečná činnost. Malý počet aktivit je vysvětlován naplňováním potřeb sexuálního charakteru.

Skupina 24–30 let:

Poslech rozhlasu, četba, sexuální aktivity, výstavba a údržba domu, účast na náboženském životě. Tady vrcholí aktivity spojené s opouštěním skupiny mládeže.

Volnočasové aktivity **žen** jsou zaměřené introvertněji. Ženy se více věnují kulturním aktivitám – četba knih, divadlo, výtvarná činnost a ruční práce. Také méně aktivně sportují a navštěvují společenské akce, ale více času věnují procházkám.

Můžeme rozlišit i určité **orientace**, které určují způsob trávení volného času:

- kulturní orientace, extrovertně erotická orientace, náboženská orientace, manuální orientace, sportovní orientace, vztahová nebo studijní orientace. (Sak 2004: 68)

S kým tráví mladí lidé volný čas (skupina 15–26 let):

Nejčastěji jsou **s přáteli** (72,9 %). Hodně mladých lidí prožívá volno **s partnerem** (54,2 %), přičemž tento čas závisí na věku. Čím starší respondent, tím více

společného času. **S rodiči** tráví většina dotázaných (54,2 %) volný čas občas či málokdy, přičemž se potvrzuje předpoklad, že starší tráví s rodiči méně času. Po rodičích se umístila možnost **sám**, zde dominovaly odpovědi málokdy a občas. Sami tráví volný čas nejvíce nezaměstnaní, studenti VŠ, VOŠ a středoškoláci. **Nejméně často tráví dotazovaní čas ve volnočasové organizaci.** 54,9 % tam nepobývá vůbec. Navíc se potvrdilo, že s rostoucím věkem zájem o organizované trávení volného času klesá. Největší část respondentů uvádí, že je takový způsob nezajímá, na druhém místě jsou pak ti, kteří neznají organizaci vyhovující jejich zájmu, téměř shodný počet uvádí, že organizace není v jejich dosahu. **V zájmovém kroužku či klubu** tráví čas 11,5 % dotázaných, **sportovní organizace** preferuje 23,3 %, **v turistickém oddílu** je to 4,3 %, možnost **vlastní iniciativa** zvolilo 8,5 % dotázaných. Výzkum se také zajímal o to, kterou aktivitu by respondenti chtěli dělat, ale je z nějakého důvodu nedostupná. Dominovaly sportovní aktivity, dále kulturní akce a překvapivě by se mladí lidé chtěli věnovat aktivně umění. Nedostupnost podle nich spočívá ve velké finanční náročnosti, nedostatku času, nedosažitelnosti v okolí a nesouhlasu rodičů. Na závěr měli respondenti navrhnout nějaké opatření, které by přispělo k efektivnímu využití volného času.

Převažovaly tyto odpovědi:

- **větší především finanční (i jiná) podpora organizací, které pracují s dětmi,**
- **budování volně přístupných sportovišť,**
- **větší cenová dostupnost,**
- **budování center pro mládež, otevřených klubů**
- **rozšíření počtu pracovníků, kteří se mládeži věnují,**
- **větší informovanost o těchto aktivitách.** (Výzkum MŠMT, Aktuální problémy mladé generace ČR, 2006)

3.4.2 Vrstevnická skupina

S první vrstevnickou skupinou se dítě setkává už při svěřením do péče jeslí či mateřské školky. Vrstevnické skupiny můžeme rozlišovat podle velikosti, struktury, např. z hlediska pohlaví, příslušnosti sociální, náboženské apod. Za důležité musíme považovat cíle a hodnoty, které vyznávají. Proto se pohybují v širokém rozpětí od těch

působících vysloveně kladně, až po skupiny s cíli asociálními či antisociálními. *Čím slabší rodina, tím povrchněji socializuje a tím snadněji ztrácí vliv. Na její místo nejdříve vstupují média a pak vrstevnická skupina, jež se pro adolescenta stává v pubertě zástupnou rodinou.* (Možný 1999: 145)

Většinou vrstevnické skupiny vznikají spontánně, přirozeně, ale velká část je i skupin formálních, např. školní třída. Skupiny neformální se vyznačují jistými znaky: členství je spontánní, dominují osobní sympatie, členové mají pocit sounáležitosti, hierarchizace vyrůstá zevnitř života skupiny, systém hodnot a norem vychází od jednotlivých členů, způsob kontroly je dán dohodou, skupinu řídí spontánně zrozená individualita. (Kraus 2001: 133)

Vztah k vrstevníkům je kontextem, kde si lze budovat svou identitu. Vrstevnická skupina představuje prostor, který poskytuje:

- **životní vzory,**
- **možnost zkoušet, komunikovat, stavět proti sobě, porovnávat,**
- **možnost hodnocení sebe sama,**
- **skupinu vnímavých posluchačů, před nimiž člověk může experimentovat s rolemi a postoji.**

Kvalita příležitostí a odměna, kterou si dospívající od svých přátel vyslouží, může ukázat, zda se bude dál úspěšně vyvíjet až do dospělosti, nebo se vrátí do světa konfliktů infantilní povahy. (Erikson 1980, citováno dle Quesnell 2002: 26)

Na závěr se ještě podívejme, jak se mladí lidé stavěli (2001) ke dvěma extremistickým skupinám, a to **skinheadům** a **anarchistům**:

Postoj k anarchistům je silně ovlivněn věkem. Nejlépe je hodnotí nejmladší věková skupina. 32 % nevdá, 9 % jim fandí, ale pouze 2 % se hlásí ke členství.

Postoj ke skinheadům se ve společnosti za deset let výrazně zhoršil. Hnutí skinheads se nelíbí 75 % jedinců z nejmladší skupiny. Postoj také závisí na vzdělání. Podíl lidí, kterým se skinheads nelíbí, roste až se středoškolským vzděláním. Sak hovoří ve své knize i o jakémsi dluhu vůči učňovské mládeži, protože nejsou vytvořeny podmínky pro kvalitní trávení jejího volného času. (Sak 2004: 31)

3.4.3 Dílčí závěr

V mládí se vytváří základní zájmová orientace jedince. Velké množství dětí se těmto aktivitám v útlém dětství věnuje. Někdy vidíme až nezdravý tlak rodičů v této oblasti. S přibývajícím věkem se však ze života jedince vytrácí zájem zejména o organizované aktivity a záliby se poměrně nivelizují. Zásadní část volného času je tedy trávena především pasivním příjmem informací a estetických hodnot z hromadných sdělovacích prostředků. Naopak nejméně oblíbenými aktivitami jsou politická činnost, duchovní aktivita, meditace a veřejně prospěšná, dobrovolnická činnost.

Nejvíce času tráví mladí lidé podle průzkumu s přáteli. Vrstevnická skupina, zejména ta neformální, se tedy jeví jako další významný socializační činitel, který v době dospívání může mít na dítě a jeho hodnoty větší vliv než orientační rodina. A tento vliv nemusí být zdaleka jen pozitivní. Právě proto by se rodiče a výchovní pracovníci měli zajímat, jak a hlavně s kým děti tráví volný čas.

3.5 Náboženství a církevní organizace

Při studování materiálů k této kapitole jsem zjistila, že je nutné odlišovat spiritualitu obecně a spiritualitu uskutečňovanou prostřednictvím náboženských organizací, protože část mládeže se k víře hlásí, přestože není nijak organizována. **Obecně je však pro mladou generaci spíše charakteristické oslabování vlivu jakéhokoliv ideového směru, a to i sekulárního.** Ke zhoršování postojů dochází i u katolicismu. Dynamika poklesu sekulárních směrů je vyšší než pokles pozice katolicismu.

Ačkoli **57 % mladých Čechů a Češek je striktně nevěřících** a jen 13 % věřících, byl prokázán významný vliv víry v Boha na vývoj osobnosti dospívajících. (Quesnell 2002: 190) *(Zjevně to však není oblast sexuální morálky, protože tentýž autor na jiném místě své knihy uvádí: „Věřící mladí jsou samozřejmě konzervativnější, ale daleko méně, než bychom asi čekali. Pouze 50 % věřících odpovědělo, že umělé*

přerušeni těhotenství je špatné a jen 38 % považuje za špatný mimomanželský styk.“ (Quesnell 2002: 153–158) – pozn. autorky.)

Na náboženskou orientaci mladého člověka má silný vliv rodinné prostředí, víra se tedy předává z generace na generaci. Z lidí, kteří vyrůstají v nábožensky založených rodinách, skoro tři čtvrtiny věří v Boha. Z rodin „nevěřících“ se k víře hlásí 13 % lidí. Tradiční jsou také rozdíly regionální – největší zastoupení věřících je na Moravě, nejméně jich žije na severu Čech. Zajímavé je také, že ve věkové skupině do 29 let je největší podíl lidí, kteří nemají svůj vztah k víře jasný. (Výzkum STEM Trendy 12/2001)

Charakteristické rysy věřící mládeže (v porovnání s mládeží nevěřící či nerozhodnou):

- jsou optimističtější v pohledu na probíhající změny ve společnosti,
- více věří učitelům a škole obecně,
- věří, že práce má smysl, zároveň si více cení volného času než vysokého platu,
- více důvěřují i práci politiků,
- mají větší víru i ve své rodiče,
- paradoxně k tomu však projevují vyšší strach z budoucnosti, častěji se cítí v krizi a hůře hodnotí sami sebe (Quesnell 2002: 193–194).

Vztah přímo k církvi jako organizaci je vlažný. Pouze 8 % mladých navštíví kostel alespoň jednou za měsíc. Frekvence se zvyšuje pouze v době Vánoc, kdy kostel navštěvují hojně i nevěřící, dá se říct, že tento zvyk je kulturním fenoménem. Věk v otázkách vztahu k církvi nehraje příliš významnou roli. V některých studiích se zdůrazňuje, že když děti stárnou a dostávají se do puberty, jejich vztah k církvi chladne. Dívky jsou k církvi a její roli ve společnosti vstřícnější než chlapci. (Quesnell 2002: 28, 65) Restituce církevního majetku vadila v roce 1997 polovině české mládeže a právě majetkové nároky nejvíce ovlivnily změnu postojů českých občanů k římskokatolické církvi.

3.5.1 Dílčí závěr

Po boomu náboženských otázek z počátku devadesátých let se vztah mladé generace ke všem náboženstvím trvale zhoršuje. Česká mládež je tedy nositelem trendu další sekularizace společnosti. Protikladně k tomuto pohybu se vyhraňují minoritní duchovně orientované skupiny, které existují jednak v rámci římskokatolické církve, ale i jako tzv. nová spiritualita, která se inspiruje např. východními duchovními směry. (Sak 2004: 34–37)

4. Možnosti sociálních institucí v oblasti prevence a eliminace patologických jevů jako důsledku nevhodných hodnotových orientací

Nejdříve zopakují, jaké nevhodné orientace jsou tímto myšleny. Jedná se o požitkářskou orientaci, konzumní orientaci a nárůst individualismu, protože nárůst těchto hodnot byl ve výzkumech prokázán. Důsledkem těchto orientací mohou být jednak jevy vysloveně patologické, a to krádeže, alkoholismus, gamblerství, drogové závislosti, a dále jevy poškozující jednotlivce, těmi jsou frustrace, deprese a jevy poškozující společnost, zadlužování rodin, rozpad manželství, odkládání rodičovství a také neschopnost a nechuť vnímat jiné, naslouchat jim, tolerovat odlišnosti.

Jaké možnosti tedy jednotlivé instituce a organizace mají, aby mladého jedince od těchto rizik odkláněly a zároveň posilovaly pozitivní hodnoty?

4.1 Vliv rodiny

Rodina jako nejvýznamnější socializační činitel má v tomto směru velké možnosti. Zajišťuje primární socializaci, vkládá do jedince hodnoty i vzorce chování. To, co si člověk osvojí v raném dětství, zůstává pevněji zakotveno v jeho osobnosti. Podle Quesnella téměř 50 % dětí rodičům důvěřuje a rády by žily jako oni. To jsou

pro rodiče poměrně příznivá a zároveň zavazující čísla. Problém je v něčem jiném. Pokud se člověk chce stát např. pedagogem, musí vystudovat vysokou školu a prokázat mnoho znalostí a schopností vychovávat. Pokud se chce stát rodičem, žádné takové znalosti prokazovat nemusí, jeho jedinou „školou“ je rodina původní (orientační). Mimo to jako vychovatelé tu většinou vystupují dva jedinci, každý z jiné rodiny, tzn. s jinými zvyklostmi, vzorci chování apod. To je právě jeden z aspektů, který možnosti rodiny limituje. Co rodina, to „originál“ a jiný přístup. Této instituci žádné univerzální postupy, jak působit na dítě, vnucovat nelze. Mimo to má rodina těžkou pozici v tom, že ztratila monopol na socializaci a dítě je stále více vystaveno i jiným vlivům – škola, vrstevníci, volnočasové aktivity a socializační snahy nemusí být jednotné. Masivní je také vliv médií a proti tomuto tlaku je rodina téměř úplně bezmocná.

Přesto zkusme shrnout, co dítě potřebuje, aby získalo laicky řečeno „dobrý základ“, a tím pádem tolik nepodléhalo nevhodným vlivům. **Dítě musí být milováno, vnímáno a chápáno, musí mít v rodině zázemí a oporu. Zároveň ale musí poznat i mantinely, ve kterých se smí pohybovat a jednat. Svoboda – odpovědnost, práva – povinnosti, to jsou spojené nádoby.** Spousta rodičů si tohle neuvědomuje, možná i z toho důvodu, že potomek je dnes „vzácností“, hodně dětí vyrůstá jako jedináčci nebo v neúplné rodině, kdy se stávají jediným středem vesmíru (u osamělých matek např. poslední věc, která dává jejich životu smysl). Nikdo nenabádá k autoritativní výchově, ta umí napáchat na jedinci velké škody (i když při dlouhodobém sledování svých přátel musím konstatovat, že „opičí láska“ umí mnohdy napáchat škody ještě víc), ale spíš ke staré, známé metodě „cukr a bič“. Výchova by měla být **důsledná, jednotná** a nejvíc asi zmůže **osobní příklad**. Děti mentorování neberou, ale odpozorují spoustu věcí. Tatínek nadávající, jak Rómové kradou, a zároveň spokojený, jak letos zase „natáhnul finančák na daních“. To jsou rozpory, které si mnohdy při výchově dětí ani neuvědomujeme a děti je absorbují jako houba.

Ve velmi zajímavé knize „Hledání těžiště výchovy“ od Jiřího Pelikána je poměrně podrobně zpracováno, jakým směrem by se naše výchovné snažení mělo konkrétně ubírat. Vzhledem k rozsahu své práce nemohu jednotlivé prvky podrobně rozebírat, a proto uvedu pouze jakýsi výčet požadavků současné výchovy, kterou autor nazývá „klíčovou sedmičkou“ inspirovaný výzkumy Matějčka a Kubičky:

- Hledání a **nalézání smyslu existence**, ale i vlastního jednání a počínání v pojetí V. Frankla.
- **Adekvátní sebereflexe** je důležitá k tomu, aby člověk pochopil svoje možnosti a dokázal se stát subjektem vlastního konání, samostatnou osobností.
- Stále více nám také chybí to, čemu říkáme „společné sdílení světa“. Cit pro okolní svět, jeho citlivé vnímání a reakce na něj, zaujetí **aktivní životní pozice**. Předpokladem je však alespoň základní orientace v něm.
- Pozornost je třeba věnovat také **výchově charakteru a zaměření osobnosti**, spočívající v tvorbě světového názoru (Dilthey), vnitřně přijatých hodnotových preferencí a vytvoření osobní životní pozice.
- Potřeba **pozitivní emocionality**. Nadhled nad běžnými problémy, schopnost vnímat svět i jednotlivé situace umožňuje člověku řešit někdy i velmi složité životní situace, včetně těch zdravotních.
- Smysl pro **odpovědnost**, ten není ale možné vychovat bez poskytnutí svobody rozhodování. Právě odpovědnost, jak ukázaly výzkumy Hromátky a Muzdybaeva, významně koreluje s celou řadou osobnostních kvalit a považujeme ji za typickou integrovanou vlastnost člověka.
- **Citovost**, a zejména pak **citlivost k ostatním lidem**, která spočívá jednak v toleranci ke druhým, v přátelském chování, ale i v soucitu a prosociálním jednání, když druzí potřebují naši pomoc. (Pelikán 2007: 31)

Vzhledem k tomu, že bylo prokázáno, že s vyšším vzděláním roste odklon od xenofobních, konformních, rovnostářských a konzumních orientací, je škoda, že právě lidé vzdělaní odkládají rodičovství a více zvažují, kolik dětí si pořídít.

4.2 Vliv školy

Vstup do školy je pro dítě mimořádnou životní situací. Se vstupem do školy získává svojí roli žáka i nové postavení v rodině. Přestává být malým dítětem a jeho zážitky ze školy jsou středem pozornosti v rodině i mezi ostatními dětmi. L. Božovičová uvádí tento postřeh: „**Vztah člověka k určité instituci (škole) je úměrný tomu,**

nakolik tato instituce umožňuje danému člověku realizovat představy o sobě samém.“ Dítě se ve školním prostředí krůček po krůčku stává bytostí ovládanou normami. Chce být přijímáno spolužáky i učitelem, brání se křivdám, ale i zvláštním výhodám. Učí se kriticky posuzovat své výkony, protože je hodnoceno učitelem a do jisté míry i spolužáky. V tomto směru má školní prostředí významný vliv na sebereflexi jedince. Z toho je patrné, že škola výrazně ovlivňuje socializaci dítěte i vytváření jeho postojů. Mladý člověk má řadu preferenčních stupnic (hodnotové, preference postojů, činností, lidí). Vysloví-li nějaké stanovisko člověk, který stojí v preferenční stupnici jedince, bere jej vážně a jeho názory respektuje. (Pelikán 2007: 49–52) Z toho bychom tedy mohli usoudit, že učitel, který je skutečnou autoritou, má možnost ovlivňovat pozitivně hodnoty mladých. Jaká je skutečnost? Ve výzkumu MŠMT „Mládež ČR 2002“ byla středoškolské mládeži ve věku 15–19 let položena otázka: Řekl byste, že Vaše vztahy k jiným lidem, Vaše názory a postoje ovlivňují? Respondenti měli na výběr rodiče, učitele, spolužáky, partu, vlastní zkušenosti, partnera, filmy a televizi, četbu. Učitelé v tomto průzkumu dopadli s přehledem nejhůře. Jen 6 % mladých uvedlo odpověď „rozhodně ano“ na otázku, zda jejich názory a postoje ovlivňují učitelé (pro srovnání u rodičů to je 28 %). Jak si to vysvětlit? Osobně se domnívám, že je to dáno částečně životní fází. V tomto období kulminuje odpor k autoritám obecně. Pokud bychom se zeptali „nadšeného prvňáčka“ nebo naopak vysokoškolského studenta, čísla by byla zřejmě odlišná. Ale tím není vysvětleno všechno. Učitelé ve školách, kde jsem byla na praxi, uváděli, že jejich autorita u dětí je velmi nízká. Souvisí to s tím, že zásadně narostlo sebevědomí dětí, a také s bezmocností učitelů danou zákony a dalšími předpisy. **Po škole se chce, aby děti socializovala, vychovávala, ale základem každé výchovy musí být i možnost sankce za prohřešek.** Pokud to řeknu laicky, učitelům je doporučováno aplikovat „cukr“, ale „bič“ používat nesmí. Proti „cukru“ nelze mít námitek. Dětem je třeba věci trpělivě vysvětlovat, za úspěchy je chválit, ale pokud se dopustí prohřešku, musí vědět, že následuje trest. To je bohužel v dnešním školství (hovořím o základním) vyloučeno. Dítě dobře ví, že ze školy být vyloučeno nemůže, fyzické tresty nepřipadají v úvahu, učitel nesmí dítěti prohledat tašku (i když je třeba podezření, že v ní má drogy), nesmí ho vyslyšet, nesmí mu zabavit žádnou věc (maximálně do konce hodiny), po škole dítě může nechat pouze po předchozím písemném upozornění rodičům. A co může? Může psát poznámky. Tím se autorita učitele dostává téměř k nule. Potom nám nezbývá nic jiného, než spoléhat na individuální přirozenou autoritu jedince – učitele. Ta je člověku

částečně dána, částečně ji může posílit kvalitní příprava pedagogů. **Je třeba usilovat o to, aby učitelské povolání bylo prestižní kariérou volbou**, a nebudeme si zastírat, že prestiž lze zvýšit také dobrým finančním ohodnocením. Při současných platech lze těžko předpokládat, že mladý ambiciózní muž, živící navíc rodinu, si zvolí za povolání učitel základní školy.

Ani souhra školy a rodiny není dobrá. Cíle mají sice zhruba obdobné, ale v praxi to tak často nevypadá. Podle učitelů jdou rodiče cestou nejmenšího odporu. Neustále omlouvají „průšvihy“ svých dětí. Neučí je odpovědnosti, ale říkají „hlavně si nedělej žádné problémy“. V této oblasti je třeba hledat cestu, aby výchovné působení rodiny a školy bylo jednotné. Při mé praxi se potvrdilo, že v jedné ze škol, kde se učitelé a rodiče stýkají osobně, je schopnost jednotného působení mnohem větší, a na této škole nebyl řešen žádný závažný výchovný problém.

Všichni učitelé s kterými jsem mluvila, přestože si myslím, že jsou lidmi na svém místě, mi řekli, že škola má hlavně vzdělávat, vychovávat má rodina. Škola na to jednak nemá vzhledem k vysokým naukovým požadavkům čas a, jak je patrné z předchozího textu, ani dobré podmínky. Přesto tu tlak na výchovné působení školy existuje, a to zejména prostřednictvím programů RVP, jejichž základní cíle jsou popsány výše. Na školách, kde jsem absolvovala praxi, potvrdili, že plnění těchto požadavků je hlavně z časového hlediska těžké. Průřezová témata zapracovávají do výuky jednotlivých předmětů, částečně jsou plněny i formou střednědobých a krátkodobých projektů.

Mohli bychom nabýt dojmu, že naše základní školství od časů, kdy jsme sami chodili do školy, nijak výrazně nepokročilo. Ale pravda je jiná. Uvedu několik postřehů z mé praxe:

Projekt ideální škola – děti pracují ve skupinách s určeným vedoucím a navrhují zlepšení ve škole. Navzájem posuzují, které inovace jsou reálné finančně i eticky. Potom o nich hlasují. Je to pouze určitý druh hry, ale posiluje schopnost komunikovat, kooperovat, tolerovat jiné názory a zároveň asertivně prosazovat ty své. V tomto projektu si děti minulý rok například odhlasovaly uniformy, což je překvapující, vzhledem k tomu, jak jsou v tomto věku významné vnější znaky.

Žáci si samostatně připraví hodinu a vedou ji. Zpracují učivo, udělají si doma přípravu, kladou spolužákům otázky, hodnotí jejich znalosti.

Velmi často pracují ve skupinách s určeným vedoucím, hodnotí se navzájem, a to nejen znalosti, ale jak například přispěli k úspěchu celého projektu.

Učí se také spolurozhodovat, zdůvodnit svůj názor. Každý má právo na svůj pohled. Platí zásada „nic není špatné“, neshazují stanovisko druhého.

Na škole rovněž funguje školní parlament, který se skládá ze dvou zástupců třídy na jeden rok. Parlament např. rozhoduje, jak se využijí peníze ze sběrových akcí.

Žáci hodnotí sami sebe, obhajují svůj výkon před učitelem.

Takové postupy byly za školních let rodičů dnešních dětí naprosto nemyslitelné. R. Havlík v knize „Dítě v osobnostním pojetí“ našemu školství vyčítá, že škola blokuje potřebu navzájem si pomáhat, kooperovat, komunikovat, diskutovat atd. Na příkladu této konkrétní školy je vidět, že nelze uplatňovat černobílé vidění a zobecňovat.

Co tedy patří mezi nejvýznamnější faktory, které mají dopad na vytváření pozitivních hodnotových orientací žáka? Je to podle mého osobnost učitele, spolužáci jako vrstevnická skupina a klima školy.

Být dobrým pedagogem však předpokládá stát se autoritou akceptovanou žáky, přijímanou jako vzor chování a vystupování i jako zdroj poznatků, jež jsou zajímavé, srozumitelné, použitelné a potřebné. Na co by pedagog měl pamatovat, pokud chce své svěření ovlivňovat pozitivně, je i **kultura projevu**, kterou lze rozdělit do čtyř oblastí:

- jaký dojem vyvolá náš vzhled,
- jak bude akceptováno naše chování,
- jakou úroveň mají naše znalosti,
- jak je dokážeme prezentovat. (Burian 2002)

Pedagog by se dále měl snažit :

- Naučit děti **nacházet smysl** různých situací, prožívat přítomnost. Tato reflexe je možná rozhovorem o prožitém.
- Další stránkou vnímání smyslu je **pochopení významu** toho, co děláme. **Prožitá zkušenost má podstatně větší vliv na postoj žáků než mluvené slovo.**
- Akcentovat potřebu **rozhodovacího** procesu. Výběr z možností rozvíjí u dětí pocit svobody, ale i odpovědnosti za rozhodnutí.
- Vést děti k **sebereflexi**. (Pelikán 2007: 30)

Sociální klima zvyšuje efektivitu vzdělávání, je dobrou prevencí proti patologickým jevům a zároveň usnadňuje osvojování hodnot a vhodných vzorců chování: posiluje motivaci a zlepšuje neuropsychické předpoklady žáků, navozuje pozitivní prožívání, snižuje stres, posiluje vyrovnané sebevědomí osobnosti jako základu jejího zdravého vývoje a duševní odolnosti v dospělosti, působí na žáky a učitele formativně – odnášejí si do dalšího života vzorce pro svoje sociální chování v kterékoliv komunitě – zvyšuje otevřenost a spolupráci žáků, rodičů a učitelů. (Výzkumná studie Sociální klima v prostředí základních škol v ČR 2001–2002) S otázkou klimatu souvisí problematika **komunitních škol**, které lze chápat jako přirozené společenské centrum, duchovní, kulturní a materiální, zázemím lokální komunity. (Lorenzová in Kraus 2001: 139) Právě tento druh škol pro svou provázanost s komunitou a větší intimnost vztahů všech zainteresovaných podle mého představuje vhodné klima pro správné směřování dětí.

Člověk s nedokončenou základní školou je v asociálním jednání daleko méně nebezpečný než vědec. „Znalostní potenciál“ může být buď využit, nebo zneužit. Tomu by měla odpovídat i úroveň výchovy, a to zejména úroveň výchovy ke „společenské odpovědnosti“.

Navíc – vědomosti by měly zasahovat jak prostor pracovního uplatnění, tak i způsob života, v němž lze volit některé ze „stádií sociálního vývoje“, jež se nám nabízejí a z nichž některé akceptujeme.

Nabízí se tyto čtyři možnosti:

I. Stadium „existenčního minima“

Historicky nejstarší, které nabízí člověku jediné: **možnost přežít**. To, s čím se musí spokojit podstatná část populace třetího světa, je pro nás stádiem nouze bezdomovců, či např. důchodců, kteří musí vyjít s životním minimem. Pro mladou generaci nabízí jedinou „výhodu“ – nepracovat. Cenou za ni je „životní minimum“. (A k tomu snad žádná škola „příslušné vzdělání“ neposkytuje.)

II. Stadium „maximálního materiálního vybavení“ orientované na potřebu **mít** vše, co je vzor, který má být napodoben. Tato orientace vyžaduje maximum peněz, aniž se ptáme na jejich původ. Peníze lze získat usilovnou prací i „jinak“. V prvním případě se platí volným časem, vztahy a někdy i zdravím. V druhém případě se platí strachem. Tato cena je krutá – nevyvažuje hodnotu blahobytu, na jehož prožívání není čas ani podmínky.

III. Stadium pochopení „míry věcí“ a umění prožívat krásné, příjemné, ale i užitečné, poskytující dobro či pomoc. Potřeba **mít** se mění v potřebu **mít se** – na to může stačit daleko méně peněz, ale je třeba disponovat větším množstvím času a dobrými mezilidskými vztahy. Toto stadium je vázáno i na úroveň vědomostí a znalostí.

IV. Stadium, jež je nabídkou těm, kteří se stali nezávislími na práci jako zdroji obživy nebo **pro něž se sama práce stala seberealizací** či prostorem pro společenskou angažovanost. Výhodou je vysoká míra nezávislosti a svobody. Nevýhodou je výjimečnost, přitahující někdy i „nežádoucí zájem“ a rizika.

Nabízí se otázka: pro které stádium vychovávat naše žáky (studenty) a lze vůbec v tomto směru výchovně působit? (Burian 2002: 53–55)

Co tedy říct závěrem? Vzdělání s výchovou jsou nerozlučně spjata: vzdělání vybavuje člověka mocí – výchova by měla podpořit to, aby tato moc nebyla zneužita. Jedno nabízí možnost „na úrovni“ pracovat, druhé „na úrovni“ žít (Burian 2002). Proto je **škola** (v tomto případě základní) významnou sociální institucí v životě jedince, bohužel její schopnost ovlivňovat pozitivně hodnotové orientace mládeže **je limitována**

nedostatkem času, vysokými naukovými požadavky, nízkou prestiží pedagogické práce, nedostatečnou souhrou s rodiči a také tím, že nemá možnost účinně postihovat prohřešky žáků.

4.3 Vliv médií

„Kdyby měl denní tisk podobně jako ostatní živnostníci svůj vývěsní štít, měl by mít nápis: zde se demoralizují lidé, a to v co nejkratším čase, v co nejširším měřítku a za co nejnižší možnou cenu.“

S. Kierkegaard, 1853

Jak je vidět, vlivem médií se zabývala společnost už v 19. století. Nikdy však nezaznamenala média takový rozmach jako v současnosti. Dá se říct, že média předběhla vývoj společnosti, např. internet si už žije svým vlastním životem a my hledáme trochu pozdě možnosti, jak tento fenomén dostat pod kontrolu. Například Nadace Naše dítě jako člen Evropské federace pro pohřešované a sexuálně zneužívané děti zahájila v květnu 2005 v rámci chystané podzimní kampaně STOP NÁSILÍ NA DĚTECH! celorepublikový projekt nazvaný „Bezpečný internet dětem“. Když jsem se zamýšlela nad otázkou, zda mohou média pozitivně ovlivňovat hodnoty jedince, příliš vysloveně pozitivního jsem nenašla. Média sice informují, zkracují vzdálenosti, umožňují komunikovat s celým světem, vzdělávají apod., ale snad jako všechno dobré, co člověk vymyslel, byla zneužita a můj osobní názor je, že v současné době především manipulují, přinášejí nevhodné vzory chování, nivelizují vkus, nabádají ke konzumu atd. atd. Pozitivní je například zpráva o 11. ročníku projektu Březen měsíc internetu: **Internet – výhoda pro znevýhodněné**. Zaměřuje se zejména na význam internetu pro lidi se zdravotním postižením, seniory, matky na mateřské dovolené a nezaměstnané. Hlavním partnerem BMI 2008 je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dále je to Nadace Charty 77 s projektem, který má **umožnit zájemcům se zdravotním postižením využívat osobní počítač při výkonu povolání**. Pomoc spočívá v částečném nebo úplném financování vybavení osobním počítačem a ve vytvoření široké nabídky počítačových kurzů vyhovujících specifickým potřebám lidí se zdravotním postižením. Projekt je určen **rovněž pro děti a mladé lidi**, kterým **počítač** slouží jako

kompenzační a studijní pomůcka. Přispívá se na nákup PC a různých speciálních přídatných zařízení dětem, kterým PC kompenzuje tělesnou nebo smyslovou vadu. Tady skutečně média mohou působit pozitivně, protože umožňují handicapovaným jedincům získávat informace, učit se, zvýší možnost kontaktu s jinými lidmi a tím zkvalitní život. (www.kontobariery.cz)

Podle výzkumů P. Saka mají pouze dvě aktivity u mládeže každodenní frekvenci. Jedná se o sledování televize a poslech rozhlasu a hudebních nahrávek na nosičích. Sledování televize patří k nejvíce rozšířeným formám trávení volného času, i když její výsadní postavení přebírá internet. Obecně platí, že čím nižší vzdělání v rodině je, tím silněji je rodina propojena s televizí. Naopak děti vysokoškolsky vzdělaných se více orientují na aktivity spojené s osobním počítačem. **Pokud se tedy týká vlivu médií na mladého jedince, tak hlavním úkolem vychovatelů by mělo být spíše zmírnění negativních dopadů mediální produkce,** protože mladý člověk je hodně senzitivní a dá se snadno zmanipulovat (čehož hojně využívají zadavatelé reklam). Rodiče by měli trochu sledovat, jaké stránky dítě na internetu navštěvuje, s kým si chatuje, na jaké programy se dívá v televizi, a omezovat čas u těchto prostředků strávený. Což samozřejmě nejde nějakými zákazy, ale spíše nabídkou nějaké přínosné alternativní činnosti. Doufejme, že i učitelé využijí mediální výchovu, která je součástí RVP, aby děti učili nejen, jak média ovládnout, ale také jak nepodléhat reklamě, jak kriticky vyhodnocovat informace podávané médií apod.

4.4 Vliv vrstevnických skupin

Vzhledem k tomu, že rodina ztratila díky různým sociálním institucím výsadní postavení v socializaci dítěte a to už **od nástupu do mateřské školy tráví se svými vrstevníky více času než s rodiči, dá se usuzovat, že vliv vrstevnické skupiny na jedince bude velký. Otázkou pouze zůstává, jestli půjde o vliv pozitivní, nebo negativní.** Význam vrstevnické skupiny eskaluje v období dospívání, kdy tato skupina poskytuje jedinci: životní vzory, možnost zkoušet, komunikovat, stavět proti sobě, porovnávat, možnost hodnocení sebe sama, skupinu vnímavých posluchačů, před nimiž člověk může experimentovat s rolemi a postoji. Je tedy významná pro sebereflexi.

Pokud pro dospívajícího jedince není jeho orientační rodina dostatečným emočním zázemím, může k vrstevníkům inklinovat silněji než k rodičům, skupina se pro něj stává náhradní rodinou a o to silněji ovlivňuje jeho postoje a hodnoty. V těchto případech hrozí riziko, že mladý člověk okouzlený tím, že ho okolí uznává a naslouchá mu, neprohlédne patologické směřování takové skupiny vrstevníků. Co lze vnímat jako pozitivní posun, je to, že např. postoj ke skinheadům se ve společnosti za deset let výrazně zhoršil. Hnutí skinheads se v roce 2001 nelíbilo 75 % dotázaných z nejmladší skupiny, což ale nemusí být setrvalý stav vzhledem k problémům s přistěhovanci v Evropě.

Pokud se tedy chceme zaměřit na pozitivní směřování, budeme mluvit spíše o formální, organizované skupině vrstevníků. Podle výzkumu však ve volnočasové organizaci tráví čas mladí lidé nejméně. 54,9 % z nich tam netráví žádný čas. Navíc se potvrdilo, že s rostoucím věkem zájem o organizované trávení volného času klesá. V zájmovém kroužku či klubu tráví čas 11,5 % dotázaných, sportovní organizace preferuje 23,3 %, v turistickém oddílu je to 4,3 %. Snad s výjimkou sportovních organizací to nejsou příznivá čísla. Děti uvádí, že hlavní překážkou je finanční nedostupnost, nabídka je malá, nemají o těchto aktivitách dost informací a kroužky nejsou v dosahu. Učitelé mi naopak tvrdili, že například na školách je nabídka kroužků velká a i finančně dostupná, hlavní problém je prý v tom, že to děti prostě nezajímá a raději tráví čas u počítače nebo televize. **Organizované volnočasové aktivity v sobě mají velký pozitivní výchovný potenciál, zejména sportovní, ekologické, náboženské kroužky apod., bohužel se ukazuje, že děti o ně nejeví tak velký zájem, u sportovních aktivit to bude částečně i finanční náročností. Zásadní část volného času je trávena především pasivním příjmem informací a estetických hodnot z hromadných sdělovacích prostředků.**

4.5 Vliv náboženství a církevních organizací

Vliv náboženství a církevních organizací na mladé jedince se jeví jako velmi malý. Mladá generace je dokonce jakýmsi nositelem trendu sekularizace naší společnosti. K obecným důvodům patří liberalizace společnosti a individualizace

osobnosti moderního člověka, která započala v období Velké francouzské revoluce. To je spojeno s rozvojem racionální stránky člověka a odklonem od vnější autority ke kategorii svědomí. Struktura římskokatolické církve a její prezentace přestávají odpovídat potřebám osobnosti západního člověka, nevytváří prostředí pro autentickou spiritualitu, a tak dochází k vytěsňování církve ze společnosti. Dalším důvodem je také šíření materiálního konzumního způsobu života, které je v rozporu s duchovním rozměrem života. (Sak 2004: 36)

To, že se církve nedokáže přiblížit potřebám mladých lidí a reformovat se, je samozřejmě škoda, protože oživení křesťanských principů a posílení duchovního rozměru života by mohlo částečně vytvořit protiváhu konzumním trendům. Oslabení vlivu tradičních církví v sobě nese i další riziko. Určitá část mládeže se duchovní rozměr života najít snaží. Hledá jistotu a zakotvení v tomto složitém světě. Snadno se tak může stát obětí různých manipulativních sekt.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Uvedení do problému

Vzhledem k tématu mé práce „Vytváření hodnotových systémů budoucích generací“ se základní škola, jako jeden z významných socializačních a výchovných činitelů s dopadem na hodnotové směřování jedince, ukázala vhodným prostředím pro sběr dat k této problematice.

O škole panuje mnoho mýtů, a protože každý z nás do školy chodil, máme pocit, že toto prostředí dobře známe. Ale známe je pouze jednostranně jako žáci, eventuálně jako rodiče žáků. S jakými problémy se současná škola skutečně potýká a zda je schopna fakticky zrealizovat nemalé požadavky na ni kladené, asi tuší málo z nás.

V praktické části se zaměřuji na pohled žáků a zejména učitelů na dnešní základní školství, snažím se krátce postihnout i sociální klima, které v něm panuje.

2. Vymezení cíle

Cílem mého výzkumu bylo zejména sledování postojů žáků k negativním nebo „kontroverzním“ jevům ve společnosti a potvrzení předpokladu, že se u dětí zvyšuje hédonistická orientace, individualismus, tolerance k drogám, odklon od altruistických hodnot, jak vyplynulo z výzkumů uvedených v části teoretické. Dále jsem se snažila zjistit, jak své svěřence vidí pedagogové a zda moje předpoklady potvrdí. Uvádím také jeden konkrétní případ, jenž ukazuje na častou nejednotnost výchovného působení rodičů a školy, kterou pedagogové často zmiňovali.

3. Časový rámec výzkumu, místo výzkumu

Výzkum jsem prováděla jako součást praxe od listopadu 2007 do ledna 2008.

Praxi jsem absolvovala částečně na ZŠ Labská a zároveň jsem konfrontovala svoje poznatky s učiteli ze ZŠ Mutěnická. Obě tyto školy jsou na velkých brněnských sídlištích, přesto vykazují určité odlišnosti.

Provedení výzkumu mi umožnilo vedení jedné ze škol a dále metodik prevence na škole druhé.

4. Metoda sběru dat

- pozorování
- dotazník
- nestandardizovaný rozhovor

Tyto metody jsem zvolila, protože nejlépe odpovídaly cíli výzkumu.

5. Výběr vzorku

Vzorek jsem volila s ohledem k tématu své práce. V případě dotazníku bylo respondenty 100 žáků 8. a 9. tříd. Tento vzorek neodpovídá požadavkům relevantního výzkumu strukturou ani počtem, ale vzhledem k podmínkám šlo o počet maximální. Rozhovor jsem prováděla s pěti učiteli, jedním ředitelem a jedním metodikem prevence.

6. Analýza a interpretace dat

6.1 Pozorování

Učitelé z obou škol však shodně vypovídali, že jedním z největších problémů, jenž jim znesnadňuje pedagogickou práci, je ztráta autority pedagoga, která však často nevyplývá z jejich osobnostních kvalit, ale přímo ze zákonů a dalších předpisů. Učitel dnes např. při oprávněném podezření, že žák má u sebe drogy, nemá právo prohlédnout jeho školní brašnu. Mnozí z těch, kteří studovali před rokem 1989 a pamatují si metody tehdejší školy, by jistě prohlásilo, že je to v pořádku, ale zdá se mi, že situace se vychýlila do druhého extrému, kdy dítě má samá práva (ta znají děti dokonale), ale jaksi se zapomíná na povinnosti. Ale to není problém pouze u dětí, je to zakódováno v celé společnosti. Uvedu jeden z příkladů, který je téměř učebnicový.

Popis konkrétního případu:

Žák 8. třídy, patnáctiletý s problémovým chováním, si donesl na školní sportovní akci láhev Fanty, ve které měl alkohol. Uvedl se do podnapilého stavu a nebyl schopen komunikace. Učitelé přivolali zákonného zástupce, provedli orientační dechovou zkoušku na alkohol, která jeho přítomnost potvrdila. Matka chlapce převzala a podepsala protokol o celé události. Vše bylo do této chvíle řešeno podle „Metodického pokynu MŠMT k primární prevenci sociálně patologických jevů“. Bohužel se poté stalo něco, s čím v pokynu počítáno nebylo. S chlapcem byly výchovné problémy už delší dobu a bylo rozhodnuto o snížení známky z chování z původní dvojky na trojku. Rodiče po této události přeřadili syna na jinou základní školu. Učitelé potvrdili, že to bylo ku prospěchu věci, protože „rozkládal“ celý třídní kolektiv. Po nějaké době školu navštívil otec žáka a začal tehdejší událost zpochybňovat. Matka se odvolala, tvrdila, že synovi bylo pouze špatně. Otec si stěžoval u Krajské školní inspekce a ta shledala celou stížnost bezdůvodnou, jako jediný důvodný bod uvedla, že škola neprokázala dostatečně podezření na přítomnost alkoholu v krvi chlapce. Inspekce však nedokázala škole sdělit, jak alkohol bezpečně prokázat. Zámka z chování samozřejmě zrušena nebyla, ale ostatní spolužáci dostali další významný signál, že si lze dělat, co se mi zlíbí, a učitele je možné ignorovat.

Cituji jednoho z pedagogů: *Současné děti znají svá práva, umí je prosazovat, bohužel i na úkor druhých. Proto většinou vyhrávají ti, kteří si svá práva doslova „vyřvou“. Také pozoruji, že chybí úcta k pravdě. Je jedno, že tvrdím lež, hlavně mi to musí někdo dokázat.*

Učitelé školy, kde se tento případ stal, uvádějí, že se setkali s nabízením lysohlávek, kouřením, alkoholem, krádežemi i (psychickou) šikanou. Vykazují také nepříliš dobré sociální klima školy, vztahy mezi učiteli a žáky, mezi učiteli a vedením a mezi žáky navzájem nepovažují za ideální. Naopak kolektiv školy v Bohunicích se jeví daleko soudržnější. Učitelé mají vztahy dlouhodobé, dá se říct přátelské. Tráví společně i část svého volného času. Podobně jsou popisovány i vztahy s rodiči. Problémy se řeší okamžitě, neformálně, ředitel se zná se spoustou rodičů osobně. Vypadá to, že toto sociální klima, kdy se zúčastnění více znají, více si důvěřují, má dopad i na výskyt patologických jevů. Ředitel školy uvedl, že zatím žádný vážnější případ řešit nemuseli, a pokud nějaké menší problémy byly, podařilo se je vždy zvládnout. Možná se neřeší vždy úplně přesně v souladu s metodickými pokyny, ale podle toho, co jsem vyzorovala, určitě v souladu se „zdravým rozumem“. Vyžaduje to však i trochu odvahy, protože ne všem se tento přístup může zamlouvat. Právě na základě oznámení přišla v minulém období inspekce na školu už čtyřikrát. Žádné závady v postupu však nenašla.

Z těchto dvou ojedinělých případů samozřejmě nelze dělat obecné závěry, ale vypadá to, že pokud rodiče a učitelé komunikují a jejich přístup k výchově je jednotný, tzn. mají stejné nebo alespoň podobné cíle, má to příznivý dopad na vychovávané jedince.

6.2 Dotazník

Na stejné škole jsem se také pokusila zjistit postoje dětí k vybraným jevům, které společnost vnímá negativně nebo rozporně. Průzkum jsem udělala na vzorku 100 dětí v 8. a 9. třídách. Jejich úkolem bylo ohodnotit tyto jevy podle toho, jak jsou pro ně osobně přijatelné nebo nepřijatelné. Žáci měli k dispozici soubor 24 otázek a číselnou škálu od 1 do 10: číslo 1 znamenalo „zcela nepřijatelné“, číslo 10 „naprosto přijatelné“. (Dá se říct, že všechna čísla pod 5 označují činnost, která se nemá dělat, není obvyklá ani normální.)

Výsledky jsou zpracovány metodou aritmetického průměru. V rámci zachování úplné anonymity (o kterou děti žádaly) jsem se rozhodla nerozdělovat respondenty podle pohlaví, počty děvčat i chlapců byly ve zkoumaném vzorku přibližně stejné. Všechny pojmy byly dětem náležitě vysvětleny. Záměrně jsem zvolila dotazy na postoj k negativním jevům, protože si myslím, že daleko přesněji postihují skutečnost. Pokud bych se totiž dětí ptala na rodinu, zdraví, vzdělání, lásku, pravdu, předpokládám, vzhledem k abstraktnosti těchto pojmů, že by se k těmto hodnotám většina z nich stavěla kladně.

Zadání k dotazníku: V této tabulce vidíte seznam různých pojmů, které společnost může vnímat jako negativní, špatné. Vaším úkolem bude ohodnotit tyto činnosti podle toho, jak jsou pro vás osobně přijatelné nebo nepřijatelné. Máte k dispozici čísla od 1 do 10.

Číslo 1 znamená – zcela nepřijatelné

Číslo 10 znamená – naprosto přijatelné

(Dá se říct, že všechna čísla pod 5 označují činnost, která se nemá dělat, není obvyklá ani normální.)

tabulka č. 10

jet „na černo“	6,63
eutanazie	6,38
přijmout úplatek	5,71
lhát ve vlastním zájmu (abych získal prospěch)	5,70
pohlavní styk „pod zákonem“ (pod 15 let)	5,70
homosexualita	5,62
užívat marihuanu	5,60
rozvod	5,57
potrat	4,72
každodenní užívání alkoholu	4,35
zvíťezit za každou cenu (i za cenu újmy jiného)	4,30
vyhazovat odpadky v přírodě	4,22
jako ženatý/vdaná být nevěrný	4,02
nesnášenlivost vůči jiným etnikům	4,00
prostituce	4,00
šidit na daních	4,00
sebevražda	4,00
požadovat neoprávněně sociální dávky	3,90
jen tak se svézt v cizím autě bez vědomí majitele	3,36
šířit lži o někom jiném	3,19
řídit auto pod vlivem alkoholu	3,08
neposkytnout pomoc (např. při nehodě zraněným)	2,43
znásilnění	1,80
domácí násilí	1,47

Děti v tomto věku mají tendence „různě exhibovat“, stydí se například před sousedem v lavici projevit svůj názor, ale na většině z nich bylo vidět, že je podobné věci zajímají a chtějí se o sobě něco dozvědět.

Jako normální (nad 5, od nejpříjemnějšího po méně přijatelné) dětem připadaly následující jevy:

- 1) jet na černo
- 2) eutanazie
- 3) přijmout úplatek
- 4) lhát ve vlastním zájmu
- 5) pohlavní styk pod 15 let
- 6) homosexualita
- 7) užívat marihuanu
- 8) rozvod

Pod hranici normality (pod hodnotu 5) děti zařadily:

- 1) potrat
- 2) každodenní užívání alkoholu
- 3) zvítězit za každou cenu
- 4) vyhazovat odpadky v přírodě
- 5) jako ženatý/vdaná být nevěrný
- 6) nesnášenlivost vůči jiným etnikům
- 7) prostituce
- 8) šidit na daních
- 9) sebevražda
- 10) požadovat neoprávněně sociální dávky
- 11) jen tak se svézt v cizím autě
- 12) šířit lži o někom jiném
- 13) řídit auto pod vlivem alkoholu
- 14) neposkytnout pomoc (např. při nehodě)
- 15) znásilnění
- 16) domácí násilí

Otázky, ve kterých panovala největší názorová shoda:

Jednoznačně šlo o nejvíce patologické jevy, a to domácí násilí, znásilnění a neposkytnutí pomoci zraněným.

Otázky s největším rozpětím odpovědí:

Řídit auto pod vlivem alkoholu, potrat, nesnášenlivost vůči jiným etnikům, homosexualita, každodenní užívání alkoholu, jako ženatý/vdaná být nevěrný/á.

Pokud jde o přesnou interpretaci dat, je obtížná. Mým záměrem bylo potvrdit, že se u dětí zvyšuje **hédonistická orientace, individualismus, tolerance k drogám, odklon od altruistických hodnot.**

Pod pojem *požitkářství* mohu z nabízených fenoménů zařadit pouze „**jen tak se svézt v cizím autě**“, „**každodenní užívání alkoholu**“, „**užívat marihuanu**“, „**sex pod 15 let**“. Použití cizího auta a každodenní užívání alkoholu se dostaly pod hranici normality.

U požívání alkoholu byly zároveň odpovědi velmi rozporné. Část dětí to považuje za naprosto přijatelné a velká skupina tento jev odsuzuje. Sex pod 15 let a užívání marihuany se naopak dostaly nad hranici normality.

Hédonistická orientace nevyplývá z dotazníku jednoznačně. Potvrdil se však poměrně liberální vztah (věkové skupiny 14–15 let!) k drogám, protože i každodenní požívání alkoholu se s hodnotou 4,35 blížilo k hladině normality.

Individualismus (nadřazování osobních zájmů) bylo možné sledovat v otázkách „**lhát ve vlastním zájmu (abych získal prospěch)**“, „**zvítězit za každou cenu (i za cenu újmy jiného)**“, „**šířit lži o někom jiném**“. „Zvítězit za každou cenu“ a „šířit lži o někom jiném“ se dostalo pod hranici normality; naopak „lhát ve vlastním zájmu“ poměrně vysoko nad hranici normality (5,70). Dlouho jsem přemýšlela, proč se od sebe tak diametrálně odlišují hodnoty „šířit lži o někom jiném“ (3,19) a „lhát ve vlastním zájmu“ (5,70). Jedna z učitelek mi nabídla vysvětlení. Lhát ve vlastním zájmu znamená lhát dospělým a šířit lži o někom jiném (pomlouvání) je chápáno mezi vrstevníky, a to se netoleruje.

Ani individualismus nelze potvrdit úplně jednoznačně; co však dotazník ukázal, je překvapivá schopnost dětí lhát a získávat tak osobní prospěch, což s individualismem souvisí. Naprosto nejpřijatelnější dětem připadá „jet načerno“, na třetím místě, co se týká přijatelnosti, se umístilo „přijmout úplatek“ a na čtvrtém „lhát ve vlastním zájmu“.

Mezi jevy, na kterých lze dokumentovat *altruismus a toleranci k jiným*, můžeme zařadit kategorie „nesnášenlivost k jiným etnikům“, „eutanazie“, „homosexualita“, „neposkytnout pomoc“. Pod hranicí normality se ukázaly jevy „nesnášenlivost vůči jiným etnikům“ a příkře odsouzené „neposkytnout pomoc“. Nad hranicí normality vidíme eutanazii a homosexualitu.

Odklon od altruistických hodnot se neprokázal, děti se jeví i dostatečně tolerantní k odlišnostem.

S trochou nadsázky mohu říct, že před našima očima možná vyrůstá generace, která bude lhát a brát úplatky, ale naše lesy zůstanou čisté, protože vyhazování odpadků v přírodě je pro ně daleko nepřijatelnější.

Sebekritická reflexe:

Tento dotazník byl vytvořen ještě před nástupem na praxi a po zpracování jsem pochopila, jakých jsem se dopustila chyb při jeho koncipování. Vzhledem k tomu, co jsem chtěla zjišťovat, nebyly otázky vždy vhodně zvoleny a měly být přesněji zaměřeny na zkoumaný jev (individualismus, hédonismus, liberální vztah k drogám apod.) a k jednomu zkoumanému jevu by mělo směřovat více otázek. Například z otázky „každodenní užívání alkoholu“ nelze vyvodit relevantní vztah k alkoholickým nápojům, protože užívat alkohol každodenně je patologické už samo o sobě. U otázky „nesnášenlivost k jiným etnikům“ by bylo jistě vhodnější zeptat se dětí zvláště např. na Rómy, Vietnamce a zvláště na jiná etnika, se kterými se setkávají méně. Příště bych také volila rozdělení respondentů minimálně podle pohlaví, abych mohla provést lepší srovnání. Věřím, že toto krátké zamyšlení mi nebude ke škodě, ale bude vnímáno spíš jako schopnost zamyslet se nad svými postupy pro příště.

6. 3 Nestandardizovaný rozhovor

Nestandardizované rozhovory byly prováděny se sedmi pedagogy. Vybrala jsem rozhovor s pedagožkou ze ZŠ Mutěnická, která vykazuje horší školní klima i výskyt patologických jevů.

1. Na jaké škole učíte?

Základní škola, Mutěnická 23, 628 00 Brno

2. Kolik je zde žáků, kolik učitelů?

Asi 540 žáků, 40 učitelů.

3. Jaký je věkový průměr pedagogických pracovníků?

Odhaduji kolem 40 let.

4. Jak dlouho učíte a jaké předměty?

Učím sedmnáct let český jazyk, dějepis a vedu také literární seminář.

5. Jak byste charakterizovala klima na vaší škole?

V loňském roce došlo ke sloučení dvou kolektivů. Stále přetrvává opatrnost ve vztazích mezi učiteli obou pracovišť. Teprve několik měsíců jsme na jedné budově, jsou problémy i s dětmi, které ve větším kolektivu mají častější kázeňské problémy (pocit anonymity). Pravidla soužití se teprve vytvářejí.

6. Jaký je vztah mezi žáky a učiteli? Důvěřují si?

Neřekla bych. Opět to souvisí se sloučením. Většina učitelů je pro žáky nová, stejně tak žáci pro učitele. Za pět měsíců se důvěra vybudovat nedá.

7. Jaký je vztah mezi učiteli navzájem a mezi učiteli a vedením?

Viz otázku č. 5. Místy byla cítit i jistá nevraživost, závist. V poslední době se situace zlepšuje, ale půjde to zvolna.

8. Kolik máte pracovníků, kteří se věnují prevenci patologických jevů?

Dva.

9. Kolik handicapovaných, sociálně znevýhodněných dětí na škole máte?

Sociálně znevýhodněných asi 5–7 % (více na I. stupni). Přesný počet handicapovaných neznám. Vím o dvou.

10. Jaké patologické jevy jste už jako učitelé museli řešit?

Nabízení lysohlávek, kouření, alkohol, krádeže i šikanu. Šlo o týrání psychické.

11. Jaké a na jaké úrovni jsou u vás programy na prevenci patologických jevů, včetně zájmových kroužků?

Zájmové kroužky – 3 neplacené, asi 10 placených (většina pro I. stupeň). Platí se pouze nutné náklady (asi 300–600 Kč za půl roku). Programy prevence – využíváme nabídky různých center (Sládkova, Podané ruce, CVC Lužánky...). V případě problémů jsme využili i práce psychologů, kteří pracovali s celou třídou či skupinou. U několika dětí z II. stupně, které měly už závažnější problémy, jsme využili

i dlouhodobějšího pobytu v centrech nápravy (především HELP ME na Vinohradech).

12. Jak k těmto programům přistupuje vedení?

Vedení to téměř neví. Myslím akce, které si objednávají učitelé (především rodinná výchova a občanská výchova, dále jen RV a OV) a metodik prevence. Jinak vše podporuje, v tom problém není a většinou panuje shoda.

13. Je na ně dostatek peněz?

Téměř vše si děti hradí samy nebo jsou tyto aktivity zdarma. Jediné, co hradí škola, jsou školení. Většinou se pro zájemce peníze najdou. Neplacené kroužky dělají dobrovolně učitelé zdarma.

14. Jak se k těmto aktivitám staví učitelé?

S různými besedami jsou učitelé předmětu, za který byl daný program objednan (RV, OV, třídní), spokojeni. Mají bez práce hodinu či víc. Ostatní moc spokojeni nejsou – ubývají jim hodiny jejich předmětu, v rámci výměny za učitele, který děti doprovází, musí suplovat. Velmi však vítají odchod problémového žáka na dlouhodobější pobyt do preventivního zařízení. Ale domnívám se, že nevidí prospěch žáka, ale to, že se v jeho třídě dá lépe učit.

15. Jak byste procentuálně zhodnotila počet lidí ochotných ke změnám, schopných samostatné práce a těch, kteří setrvávají v zažitých vzorcích?

Asi 20 %. Ostatní si myslí, že učí skvěle bez nutnosti změn.

16. Jsou vám metodické pokyny k užítku nebo jsou to podle vás bezobsažné, život komplikující záležitosti?

Metodické příručky jsou zbytečné, nedá se podle nich učit. Výborné jsou některé semináře.

17. Jak je metodika blízká či vzdálená skutečné dennodenní praxi?

Rámcové vzdělávací programy jsou dobré – ovšem v praxi velmi těžko aplikovatelné. V normálním pedagogickém procesu, s počtem dětí, počtem hodin, spoustou jiné práce, nemám téměř možnost přemýšlet nad jednotlivými kompetencemi, natož nad průřezovými tématy. Také nikdo neví, kde je míra vědomostí a dovedností, které si děti mají osvojit. Zatím je Školní vzdělávací program (dále jen ŠVP) v 6. a 1. třídě, tam neučím, ale vím, že se po letošním září vůbec nic nezměnilo.

18. Co by vám nejvíce pomohlo, abyste mohli podávat co nejkvalitnější výkon?

Menší počet žáků (do 20 ve třídě), méně statistik, papírování, zrušit devátou třídu – nudí se a dělají problémy.

19. Vzhledem k délce vaší praxe, myslíte si, že se děti nějak zásadně změnily a jak?

Většina zcela jistě zůstala stejná, mají však více příležitostí. Lze pozorovat jasnou ztrátu autority, jak učitelů, tak rodičů – tedy dospělých. Současné děti znají svá práva, umí je prosazovat, bohužel i na úkor druhých. Proto většinou vyhrávají ti, kteří si svá práva doslova „vyřvou“. Také pozoruji, že chybí úcta k pravdě. Je jedno, že tvrdím lež, hlavně mi to musí někdo dokázat.

20. Co má na to největší vliv?

Je to úpadek autorit. Ve společnosti je nastolena vláda peněz, morálka ustupuje do pozadí. Děti, které nemají hodně vydělávající rodiče, hledají způsoby, jak vyniknout, a realizují to prostřednictvím závadných aktivit. Děti, jejichž rodiče jsou sice úspěšní a movití, ale nemají na svoje potomky čas, k těmto aktivitám inklinují také. Hodně, snad nejvíce, záleží na výchově v rodině.

21. Pozorujete na dětech, že se prohloubila jejich hédonistická a konzumní orientace?

Na povrch určitě. Nejpoužívanějšími nadávkami je „socko“, „bezďáku = bezdomovec, smrdíš“. Pokud člověk tyto postoje dokáže rozkrýt, s dětmi pracuje, pak překvapivě zjistí, že většina má silné sociální citění. Bohužel velmi snadno se nechají ovlivnit „davem“.

22. Myslíte si, že jste schopni jako pedagogové ovlivňovat hodnotové orientace dětí?

V předmětech naukových zcela nepatrně, není na to čas. Více prostoru je v rodinné výchově, občanské nauce, pak také při práci třídního učitele. Jde však spíše o ukázání jisté možnosti, cesty. Děti na poučování reagují velmi negativně.

23. Jak u vás probíhá výuka demokratického občana?

V rámci ŠVP je tato výchova rozdělena do více předmětů – především rodinné výchovy a občanské nauky. Určitě probíhá, ale sama nevím, jakým způsobem a na jaké úrovni.

24. Jak u vás probíhá výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech?

Toto průřezové téma se objevuje ve více předmětech – od fyziky přes literaturu až k občanské nauce. Co se týče literatury a dějepisu, vždy se snažím ukázat souvislosti vývoje národního s celoevropským, případně celosvětovým. Výborné jsou učebnice řady Fraus.

25. Jak u vás probíhá multikulturní výchova?

Viz. otázku č. 24. Nejvíce se vyučuje zeměpisu.

26. Jak u vás probíhá environmentální výchova?

Hlavně v přírodovědných předmětech a také v různých projektech – např. Den Země. Účastníme se i různých soutěží.

27. Jak u vás probíhá mediální výchova?

Je stěžejní pro výuku informatiky a českého jazyka. Zde došlo ke značnému posunu. Důraz je kladen na stavbu mediálního sdělení, autorský zákon. Rezervy bych viděla v oblasti kritické práce s textem. Naše škola se vydala cestou integrace průřezových témat do jednotlivých předmětů. Zpracováváme střednědobé a krátkodobé projekty. Nemáme tedy zvláštní předměty.

Výsledky mého dotazníkového šetření potvrdili i učitelé v rozhovorech. Rozhovory byly realizovány před dotazníkovým šetřením, a proto učitelé neměli možnost jeho výsledky vidět.

Potvrzuje se, že děti mají sociální citění, pokud s nimi člověk opravdu pracuje a dostane se jim tzv. „po kůži“. Bohužel jsou silně ovlivnitelné davem svých vrstevníků a autoritu dospělých příliš neuznávají. Hodně také dají na vnější znaky. Kdo není značkově oblečen a nemá dobrý mobil, je označován za „socku“ (sociální případ) a stává se terčem posměchu. Výsledky rozhovoru také potvrdily schopnost dětí lhát, prosazovat svá práva a názory za jakoukoliv cenu. Žáci dle učitelů lžou i tehdy, když k tomu není žádný důvod. *Hlavně nás musí být slyšet, co je pravda, není podstatné.*

Závěr

Mládí vpřed. Mládí má zelenou. Tato hesla zcela jistě nevznikla v současné době, ale současnou dobu přesto vystihují přesně. V. Spousta v knize „Člověk – prostředí – výchova“ nazval současnou společnost informační či komunikující. A já bych ještě dodala, že je také společností mladých či přesněji mladosti. Mládí je glorifikováno a opěvováno. Trh, reklama i média touží, abychom byli všichni neustále mladí, rozuměj ovlivnitelní, neodpovědní, v zájmech nestálí jedinci, kterým lze namluvit a prodat cokoliv. Zaměstnavatelé si přejí také lidi mladé, flexibilní, do 35 let (co ovšem budeme dělat těch zbývajících 30 let do důchodu, zůstává otázkou). Ordinance plastických chirurgů jsou plné, lékárny nabízí „zaručené“ prostředky, které nám zajistí dlouhý a aktivní život.

Na základě toho by se dalo říct, že mladý člověk je nejšťastnější. Může cestovat, studovat na svobodné akademické půdě, komunikovat s celým světem, vybírat si ze spousty zboží a dalších možností. Současná mládež je také více znalá svých práv, je mnohem sebevědomější než jejich rodiče. Neznamena to však, že nemá své problémy. Právě svoboda a svoboda rozhodování, která je mladým lidem dána, může být pro mnohé jedince více balvanem než darem, protože svoboda znamená také nejistotu. Obzvláště tíživá se může zdát těm mladým, kteří nemají dobrou sociální pozici, možnost kvalitního vzdělání, oporu ve své rodině, jedincům marginalizovaným. S tím souvisí poznatek P. Saka, jenž hovoří o ostrém předělu uvnitř mladé generace, který se stále prohlubuje. Rozlomení mladé generace se odvíjí od sociokulturní úrovně původní rodiny člověka a ze schopnosti rodiny adaptovat se na nové společenské podmínky. Tedy jev, který rodiče nastupující generace nikdy nepoznali.

První kapitola mé práce je zaměřena na vymezení základních pojmů k této problematice: definice hodnot, hodnotové orientace, uvádím také základní typologie hodnotových orientací, snažím se postihnout pohled jednotlivých společenských věd na hodnoty a zásadní část popisuje socializaci jedince, jejíž kvalita je určující pro další životní směřování.

Druhá kapitola je věnována hodnotám celé české společnosti; všímám si zejména posunu v hodnotách po roce 1989. Velká část této kapitoly pojednává

o pohledu společnosti na nastupující generaci a hodnotách současných mladých lidí. V dílčím závěru se snažím srovnat hodnotové směřování celé společnosti a mládeže. V poslední části této kapitoly naznačuji rizika hédonismu, konzumního přístupu a individualismu, tedy jevů, jejichž nárůst předchozí výzkumy potvrdily.

Postihnout sociální organizace a instituce ovlivňující utváření hodnot jedince bylo smyslem kapitoly třetí. Zabývám se problematikou současné rodiny, školy, působením médií, volnočasovými aktivitami, vlivem vrstevnické skupiny a náboženství.

S využitím poznatků z části teoretické a několika výzkumů uvažuji v kapitole čtvrté nad možnostmi výše uvedených skupin a institucí ovlivňovat pozitivně hodnotové směřování mládeže.

V poslední části rozebírám poznatky z praxe na dvou brněnských základních školách, kterou jsem absolvovala na přelomu roku 2007 a 2008. Musím konstatovat, že pro kvalitu této práce by bylo přínosnější, kdybych se mnohem intenzivněji věnovala získávání praktických zkušeností (což bylo v tomto případě obtížné z časových důvodů). Téma hodnot je teoreticky těžce uchopitelné, výsledky výzkumů obtížně srovnatelné (každý zkoumá něco jiného) i literatura, se kterou jsem pracovala, si místy protiřečila, a dokonce byla někdy v rozporu s mými praktickými poznatky.

Pokud se tedy pokusím odpovědět na otázku, kterou jsem si položila v úvodu:

Jsou sociální instituce a organizace schopné ovlivňovat hodnotové systémy mladých lidí takovým způsobem, aby eliminovaly vznik patologických jevů ve společnosti?

V případě rodiny, lze odpovědět jednoznačně kladně, protože dle výzkumů děti svým rodičům poměrně důvěřují a velká část by v budoucnu chtěla žít jako oni. Působení jednotlivých rodin je limitováno tím, že každá rodina je „originálem“ a rodičem se může stát každý bez ohledu na osobnostní kvality. Z výzkumů vyplývá, že s rostoucím vzděláním dochází k odklonu od konformních, rovnostářských, xenofobních a konzumních hodnotových orientací a zvyšuje se i zájem o politiku. Zároveň se prokázalo, že lidé vyučení vykazují největší příklon k orientaci konzumní.

Z toho lze vysoudit, že vzdělání rodičů i rodičů budoucích dětí je jednou z cest, jak kvalitní hodnotové orientace posilovat.

Dnešní škola (zaměřila jsem se na školství základní) je na tom o poznání hůře. Ve výzkumu MŠMT „Mládež ČR 2002“ byla středoškolské mládeži ve věku 15–19 let položena otázka: Řekl byste, že Vaše vztahy k jiným lidem, Vaše názory a postoje ovlivňují? Respondenti měli na výběr rodiče, učitele, spolužáky, partu, vlastní zkušenosti, partnera, filmy a televizi, četbu. Učitelé v tomto průzkumu dopadli nejhůře. Jen 6 % mladých uvedlo odpověď „rozhodně ano“ na otázku, zda jejich názory a postoje ovlivňují učitelé. Nad důvody této slabé důvěry v pedagogy se zamýšlím výše. Celkově by se dalo říct, že přestože škola v sobě skrývá velký socializační i výchovný potenciál, její možnosti jsou omezené – vysokými naukovými požadavky, nedostatkem financí, nízkou prestiží povolání učitele základní školy, citelným propadem autority učitelů, která je dána z velké části tím, že učitelé nemají téměř žádné možnosti trestat prohřešky žáků a v neposlední řadě i vážnoucí komunikací mezi školou a rodiči.

Vrstevnická skupina je schopna ovlivňovat hodnoty a postoje zásadním způsobem, zvláště ve fázi dospívání. Tady je ovšem otázkou zda pozitivně či negativně. Působení pozitivní bychom vesměs očekávali spíše u skupin formálních, tedy organizací pro trávení volného času. Z výzkumů bohužel vyplývá, že zájem o organizované trávení volného času není velký (snad s výjimkou sportovních klubů) a s postupujícím věkem klesá. V organizaci tráví čas mladí lidé nejméně. 54,9 % z nich tam netráví žádný čas. Částečně je to jistě dáno i velkou finanční náročností některých aktivit, respondenti uváděli také nedostatečnou nabídku a místní nedostupnost. Učitelé škol, kde jsem absolvovala praxi s tímto názorem nesouhlasí a tvrdí, že nabídka volnočasových aktivit je na školách dostatečná i finančně dostupná. Nezájem dětí je dán částečně i tím, že současné děti upřednostňují pasivní trávení volného času. Těmto organizacím zajisté nenahrává také skutečnost, že bylo zveřejněno několik případů, kdy docházelo k sexuálnímu zneužívání svěřenců, manipulaci apod.

Vliv médií zpochybnit nelze. A já osobně se přikláním k názoru, že média mají na mladého jedince dopad spíše negativní, i když nelze přehlížet, že zejména handicapovaným jedincům mohou média přinést novou kvalitu života. Jak uvádí V. Spousta působení médií vede ke ztrátě svědomí, otupenému vkusu a tato

neprofesionalita a nekompetentnost jsou podhoubím pro růst arogance a agresivity. Proto se jako sociální pedagogové musíme zasazovat o to, aby se mediální výchova stala významnou součástí výuky na školách a jako rodiče také věnovat pozornost tomu, kolik času u PC a televize dítě tráví, nabízet alternativu těmto aktivitám a mít pod kontrolou s kým dítě např. prostřednictvím internetu komunikuje. Je jistě dobrou zprávou, že Nadace Naše dítě jako člen Evropské federace pro pohřešované a sexuálně zneužívané děti zahájila v květnu 2005 v rámci chystané podzimní kampaně "STOP NÁSILÍ NA DĚTECH!" celorepublikový projekt nazvaný: Bezpečný internet dětem.

Naše společnost je sekularizovaná a proto není s podivem, že 57 % mladých Čechů a Češek je striktně nevěřících a jen 13 % věřících. Náboženskou orientaci mladého člověka určuje rodinné prostředí, víra se tedy předává z generace na generaci. Vliv církevních organizací na mladé jedince je malý, což je jistě škoda, protože dopad víry na hodnoty mladých jedinců prokázán byl. Bohužel se v současné době náboženské organizace nepřiblížily potřebám mladého jedince. Část mládeže však duchovní rozměr hledá a vytváří se tzv. nová spiritualita, která která se inspiruje např. východními duchovními směry. Právě toto hledání duchovního rozměru života nese s sebou i riziko, že se mladý člověk snadno může stát obětí manipulativních sekt.

Necítím se natolik erudována v oboru, abych mohla prohlásit, že moje práce je velkým přínosem pro sociální pedagogiku. V každém případě byla přínosem pro mě osobně. Za prvé jsem si vyzkoušela, jak je náročné napsat práci, za kterou si jako autor mohu stát. Kolik času a energie člověk musí investovat, aby našel vhodné zdroje a sestavil smysluplný text na určité odborné úrovni. Dále mi pomohla jako matce podívat se na výchovu svých dětí s určitým nadhledem.

Závěrem musím konstatovat, že čím déle jsem pročítala materiály a psala o lidech mladých, tím více jsem musela myslet na to, jak současnou dobu vnímají lidé staří, „ti prý nepotřební“, které, místo abychom jim naslouchali, zavíráme do „stařeckých ghatt“, aby svými vráskami „nehyzdili“ naši „barevnou telenovelu“ a nepřipomínali, že i kdyby si člověk koupil a užil cokoli, je pouze prach a v ten se zase obrátí.

Resumé

Smyslem této bakalářské práce je odpovědět na otázku, zda jsou sociální instituce a skupiny, jejichž vlivu je jedinec v průběhu socializace vystaven, schopny ovlivňovat jeho hodnoty a postoje pozitivním způsobem, tzn. tak, aby na základě nevhodných hodnotových orientací nedocházelo ke vzniku patologických jevů ve společnosti.

První kapitola práce je zaměřena na vymezení základních pojmů k této problematice: definice hodnot, hodnotové orientace, jsou zde uvedeny také základní typologie hodnotových orientací, snahou je postihnout pohled jednotlivých společenských věd na hodnoty a zásadní část popisuje socializaci jedince, jejíž kvalita je určující pro další životní směřování.

Druhá kapitola je věnována hodnotám celé české společnosti; zejména posunu v hodnotách po roce 1989. Zásadní část této kapitoly pojednává o pohledu společnosti na nastupující generaci a hodnotách současných mladých lidí. V dílčím závěru je srovnáváno hodnotové směřování celé společnosti a mládeže. V poslední části této kapitoly jsou naznačena rizika hédonismu, konzumního přístupu a individualismu, tedy jevů, jejichž nárůst použité výzkumy potvrdily.

Postihnout sociální skupiny a instituce ovlivňující utváření hodnot jedince bylo smyslem kapitoly třetí. Zabývá se problematikou současné rodiny, školy, působením médií, volnočasovými aktivitami, vlivem vrstevnické skupiny a náboženství.

S využitím poznatků z části teoretické a několika výzkumů se kapitola čtvrtá věnuje možnostem výše uvedených skupin a institucí ovlivňovat pozitivně hodnotové směřování mládeže.

V poslední části jsou rozebrány poznatky z praxe na dvou brněnských základních školách, kterou autorka absolvovala na přelomu roku 2007 a 2008. Cílem je metodou pozorování, dotazníku a rozhovorů s učiteli potvrdit, zda narůstá hédonismus a individualismus mezi žáky, jak vyplynulo z výzkumů v části teoretické.

Anotace

Martina Burianová. Vytváření hodnotových systémů budoucích generací.

Bakalářská práce. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, s. 85.

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku hodnotové orientace české mládeže. Zabývá se zejména možnostmi sociálních institucí, které vstupují do procesu socializace, pozitivně ovlivňovat hodnoty a postoje mladého jedince.

Klíčová slova

Hodnota, hodnotová orientace, socializace, mládež, hédonismus, individualismus, sociální instituce, rodina, škola, vrstevnická skupina, volný čas, média, náboženské organizace.

Annotation

Martina Burianová. Value system's creation of future generations.

Bachelor Thesis. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, p. 85.

The bachelor thesis is focused on issue of czech youth value system. It deals with possibilities of social organizations which interfere with a process of socialization and can influence values and attitudes of young individuals either positively or negatively.

Keywords

Value, value system, socialization, young people, hedonism, individualism, social organization, family, school, peers, leisure time, media, religious groups.

Seznam použité literatury

1. BURIAN, A. *Kultura projevu*. 1. vyd. Brno: Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2002, 56 s. ISBN 80-7157-584-4
2. BURIAN, A. *Změny v hodnotovém systému venkovské populace – Sborník materiálů ze symposia konaného ve dnech 30. 10.–1. 11. 1978 v Alšovicích*. Praha: 1978, 151 s. Československá sociologická společnost při ČSAV
3. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004, 427 s. ISBN 80-7220-195-6
4. FRIČ, P. *Češi na cestě za svojí budoucností*. 1. vyd. Praha: G plus G, 2003, 233 s. ISBN 80-86103-71-4
5. FUCHS, E. *Co dělá naše jednání dobrým?* 1. vyd. Jihlava: Mlýn, 2003, 171 s. ISBN 80-86498-03-4
6. HAVLÍK, R. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 174 s. ISBN 80-7178-635-7
7. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 228 s. ISBN 80-7178-888-0
8. HORÁK, J. *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 1997, 81 s. ISBN 80-7083-257-6
9. KOHOUTEK, R. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, 215 s.
10. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-731-004-2
11. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 251 s. ISBN 80-85850-75-3
12. PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007, 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2
13. PRUDKÝ, L. *Hodnoty a normy v české společnosti – stav a vývoj v posledních letech*. 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, 32 s. ISBN 80-7204-358-7
14. QUESNELL, M. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002, 209 s. ISBN 80-200-1078-5
15. SAK, P. *Mládež na křižovatce*. 1. vyd. Praha: Svoboda Servis, 2004, 240 s. ISBN 80-86320-33-2

16. SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 2., rozš. vyd. Brno: Paido, 2004, 206 s. ISBN 80-7315-077-8
17. TUČEK, M. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 428 s. ISBN 80-86429-22-9
18. VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005, 50 s.

Jiné zdroje:

1. APPLEBAUM, A. *Gulag historie*. 1. vyd. Praha – Plzeň: Pavel Dobrovský – BETA a Jiří Ševčík, 2004, 604 s. ISBN 80-7306-152-X
2. *Všeobecná encyklopedie g-h*. 1. vyd. Praha: DIDEROT, 1999, 473 s. ISBN 80-902555-5-8
3. Pravidelná šetření Centra pro výzkum veřejného mínění SÚ AV ČR
4. Výzkum STEM – Trendy 12/2001
5. Výzkum MŠMT – Aktuální problémy mladé generace ČR 2006
6. Výzkum MŠMT – Perspektivy mladých lidí 2003
7. Výzkumná studie – Sociální klima v prostředí základních škol v ČR 2000–2001
8. Výzkum evropských hodnot 1991–1999

Internetové zdroje:

www.encyklopedia.seznam.cz
www.kontobariery.cz
www.rvp.cz
www.zkola.cz

Seznam příloh:

1. Příloha č. 1 – projekt bakalářské práce

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
Fakulta humanitních studií

Vytváření hodnotových systémů budoucích generací
(projekt bakalářské práce)

Vedoucí bakalářské práce:
prof. JUDr. PhDr. Antonín Burian, CSc.

Vypracovala:
Martina Burianová

Brno 2007

V úplném úvodu svého projektu bych chtěla říct několik vět osobního charakteru. Můj vedoucí bakalářské práce se dostal do velmi závažných osobních problémů, a proto jsem s ním obsah projektu nekonzultovala. Chci Vás tímto poprosit o shovívavost, protože můj projekt, přestože chápu, že mám prokázat schopnost vytvořit odborný text, bude spíše osobní úvahou nad daným problémem. V první chvíli se mi téma zdálo jasné a snadné. Připadalo mi nade vše pochybnost, že hodnoty mladých lidí se ubírají nesprávným směrem, ale s postupem času a při studiu článků a knih jsem zjistila, že odpověď není zdaleka tak jednoznačná, problematika hodnot je velmi komplikovaná a můj původní záměr a představa o práci by skončily bezobsažným moralizováním. A právě tomu bych se chtěla vyhnout především.

Na závěr mi dovoluje příklad z mého vlastního života. Není pochyb o tom, že vzdělání je jednou z kvalit, která se dlouhodobě umísťuje na čelních příčkách v hodnotových žebříčcích a je posuzováno kladně. Dalo by se říct, že ve svobodné společnosti jeho cena ještě stoupla. Já sama jsem se rozhodla vzdělání získat. A v tomto momentě vznikl problém. Jsem zaměstnaná, mám tři děti a ve volných chvílích se učím, jak se stát dobrým pedagogem, a svým vlastním dětem už dobrým pedagogem nestíhám být. Rozhodla jsem se správně? Neztrácí tím zase něco podstatného moji blízcí? Ocení to moje děti v budoucnu? A je tedy možné např. vzdělání vždy a bezesbytku označit za kvalitu hodnou usilování?

Popis problému:

Přestože nelze pochybovat o tom, že tradiční hodnoty, jako je zdraví, touha po spokojeném partnerském vztahu, přání žít v mírovém ovzduší, neztratily a ani neztratí své čelní pozice v kvalitativních žebříčcích, vystoupily v současné době zcela nové hodnoty, jejichž vyznávání nemusí mít pouze pozitivní dopady. Jsou prezentovány zejména mediálně a druhotně má tento mediální tlak vliv i na utváření hodnot v dalších sociálních institucích, a to v rodině, škole, zaměstnání apod. Jedná se například o výkon, trvalé mládí, krásu a peníze. Uvedené hodnoty, přestože je nelze a priori označit za negativní, představují, a to zejména u mladých lidí, kteří jsou snáze ovlivnitelní, riziko. Nemožnost jejich dosažení může vést k problémům psychickým, frustraci apod. a v neposlední řadě i ke vzniku patologických jevů, kdy se člověk

v rámci požadavku doby „neodkládej své uspokojení, nečekej na nic a urvi, co můžeš“ dopustí např. i trestné činnosti.

Nelze také zapomínat na skutečnost, že dnešní mladí lidé se jednou stanou rodiči a tyto již zvnitřnělé hodnoty budou dále přenášet na své děti.

Cíl práce:

Ve své bakalářské práci bych se ráda věnovala hodnotovým systémům mladých lidí a možnosti jejich ovlivnění základními sociálními institucemi, a to zejména s ohledem na společenské transformace po roce 1989. Tyto změny, které probíhaly a stále nejsou ukončeny, přispěly zcela logicky k posunu v hodnotových systémech populace.

V první části bych se chtěla pokusit o vymezení základních pojmů. V úvodu chci upozornit, že se budu zabývat výhradně hodnotami osobními. V tomto okamžiku mi opětovně došlo, jak obtížný úkol jsem na sebe vzala. Nezatížena literaturou jsem se sama pokusila definovat, co je to hodnota. Slovo, které slýcháme často, používá se v různých spojeních a právě u tohoto druhu slov se obsah lehce vytrácí. Ani já jsem nebyla úspěšná. Začala tedy práce s literaturou. Definice hodnot a hodnotových systémů, jejich členění, myslitelů, kteří se hodnotami zabývali, jsem objevila bezpočet a trochu mě zaskočilo nejen množství pohledů, ale i abstraktnost a nevymezenost těchto pojmů.

Vzhledem k tomu, že jsem na počátku, nedá se vyloučit, že najdu literaturu, o kterou se budu moci opřít lépe. Začínala jsem pochybovat o správnosti volby problematiky, ale naštěstí jsem se v rámci přípravy na zkoušku ze sociální psychologie dostala ke skriptům prof. Kohoutka, kde jsou definice hodnot a hodnotových orientací zpracovány pro mě přijatelným způsobem, a dozvěděla jsem se také něco o typologiích hodnotových orientací podle E. Sprangera, J. Stefanoviče, V. Frankla aj. Problematiku hodnot nelze samozřejmě nahlížet pouze z pohledu psychologie. Proto bych ve své práci chtěla zmínit i přístupy dalších společenských věd, a to filozofie, sociologie (v mé práci tento pohled bude stěžejní), a nelze také opomenout etiku a axiologii, která se zabývá přímo hodnotami a hodnotovými systémy.

Výběr socializace jako jedné z podkapitol může působit nesourodě, ale já ji zvolila hlavně z důvodu, že studovanými materiály se spojení socializace a hodnot táhlo jako „červená nit“ a snad jsem nenašla jedinou publikaci, kde by socializace nebyla v této souvislosti zmiňována.

Druhá kapitola by měla být věnována změnám osobních hodnot po roce 1989. V této části bych se ráda opřela o výzkumy sociologů. Tyto změny neproběhly okamžitě. Je např. zajímavé sledovat rozdíly v hodnotách těsně v období po revoluci, kdy společnost byla euforická a plná očekávání, a posun ve výše uvedeném např. v roce 1999. Ve výzkumech bylo mj. překvapivé i zjištění, jak podobné hodnoty vyznávala česká společnost a západní společnosti jen pár let po převratu. Prozatím jsem čerpala z knihy Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí.

Nejzásadnější část druhé kapitoly by měla směřovat k nastupující generaci, jejímu pohledu na hodnoty, k hodnotám jejich rodičů a také srovnání hodnot mládeže z doby před listopadem 1989 a mládeže současné. Musím se přiznat, že zatím nemám úplně konkrétní představu o této kapitole, ale zaujaly mě publikace PhDr. Petra Saka, CSc., který se problematice mladých věnuje dlouhodobě.

Ve třetí kapitole bych ráda podrobně probrala jednotlivé sociální instituce a skupiny, které ovlivňují hodnotové orientace mládeže, jejich působení v současné podobě a pokusím se zamyslet nad možnostmi změn v těchto institucích, aby působily na mládež v kladném směru. Nabídka knih z oblasti sociologie školy, rodiny apod. mi připadá dostatečná.

Závěrečná kapitola by měla odpovědět na moji otázku: Jsou sociální instituce schopné ovlivňovat hodnotové systémy mladých lidí takovým způsobem, aby eliminovaly vnik patologických jevů ve společnosti? Odpovědět nebude vůbec snadné, ale doufám, že studium literatury a využití osobní zkušenosti s výchovou mých dětí i dětí v mém okolí mi nakonec odpověď dá.

Hypotéza:

Jsou sociální instituce schopné ovlivňovat hodnotové systémy mladých lidí takovým způsobem, aby eliminovaly vnik patologických jevů ve společnosti?

Metody zpracování bakalářské práce:

Kompilace po studiu maximálního množství písemných pramenů, orientace na výzkumy a sborníky Sociologického ústavu AV ČR.

OBSAH

Úvod

1. Vymezení základních pojmů

Hodnota

Hodnotové systémy

Hodnoty z pohledu společenských věd

Socializace jako základní kámen v procesu osvojování hodnot

2. Hodnoty současné české společnosti

2.1 Posun v hodnotách české společnosti po roce 1989

2.2 Nástin hodnotových orientací současných mladých lidí

2.3 Důsledky posunu v hodnotových systémech

3. Sociální instituce a skupiny zásadně ovlivňující utváření hodnot jedince

3.1 Rodina

3.2 Škola

3.3 Média

3.4 Volnočasové organizace a vrstevnické skupiny

3.5 Náboženské organizace

4. Možnosti sociálních institucí v oblasti prevence a eliminace patologických jevů jako důsledku nevhodných hodnotových orientací

Závěr

Resumé

Anotace

Seznam (prozatím) použité literatury:

Vzhledem k tomu, že jsem v počátku, uvedu pouze literaturu, ze které jsem dosud čerpala. Předpokládám, že seznam literatury bude rozšiřován i obměňován.

Knihy:

1. Pelikán Jiří: Hledání těžiště výchovy (Karolinum, 2007)
2. Tuček Milan: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí (Sociologické nakladatelství, 2003)
3. Sekot Aleš: Sociologie v kostce (Paido, 2004)
4. Havlík Radomír, Kořa Jaroslav: Sociologie výchovy a školy (Portál, 2002)
5. Možný Ivo: Sociologie rodiny (Sociologické nakladatelství, 1999)

Skripta:

Kohoutek Rudolf: Sociální psychologie (IMS 2004)

Internetové zdroje:

Sak Petr: Ukázky z knih Mládež na křižovatce, Proměny české mládeže

Časový harmonogram:

5/2007 – projekt bakalářské práce

7–12/2007 – shromáždování a studium materiálů

1–3/2008 – zpracování BP